

projekt COAST **priroda i ljudi zajedno**

smjernice za poticanje održivog ruralnog razvoja Dalmacije

IMPRESSUM

Nakladnik:	Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj
Urednici:	Gojko Berlengi, Sandra Vlašić
Autori:	Gojko Berlengi, Ognjen Škunca
Lektura:	Vicko Krampus
Prijevod:	Dario Borković
Autori fotografija:	Matko Biljak (str 23), Ivo Pervan (naslovnica, str 35). Ostale fotografije iz arhive projekta COAST.
Oblikovanje:	Kudos studio
Tisak:	Tiskara Zelina
Naklada:	500

Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) je svjetska mreža UN-a za razvoj, organizacija koja zagovara promjene i povezivanje država sa znanjem, iskustvom te potencijalima kako bi se građanima omogućilo da izgrade bolji život. Djelujemo u 177 država, pomažući im da nađu vlastita rješenja za izazove globalnog i nacionalnog razvoja. Razvojem lokalnih kapaciteta, te se države oslanjaju na mrežu stručnjaka iz UNDP-a i široki raspon naših partnera.

Kratki dijelovi ove publikacije mogu se reproducirati nepromijenjeni, bez odobrenja autora i pod uvjetom da se navede izvor.

U ovoj publikaciji iznesena su mišljenja autora i nužno ne predstavljaju službeno stajalište UNDP-a.

Split, Zagreb 2013.

ISBN: 978-953-7429-43-0.

Projekt COAST financiran je darovnicom Globalnog fonda za okoliš (GEF) i sredstvima Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost (FZOEU) Republike Hrvatske.

Otisnuto na
recikliranom papiru

projekt COAST **priroda i ljudi zajedno**
smjernice za poticanje održivog ruralnog razvoja Dalmacije

PREDGOVOR

Dvojbe s kojima su se zbog globalne ekonomske krize i klimatskih promjena suočili tradicionalni modeli ekonomskog rasta potakle su brojne rasprave o alternativnim zelenim pristupima razvoju, koji bi bili u stanju generirati održiv životni standard, čuvajući pritom prirodni okoliš za buduće generacije. No, rasprave su se u velikoj mjeri zadržale na teorijskim pitanjima, pa je tako i dalje teško uočiti što bi to zeleni rast zapravo značio u praksi. Stoga smo iznimno ponosni što s vama možemo podijeliti rezultate projekta COAST koji je Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) proveo u Dalmaciji u partnerstvu s Ministarstvom zaštite okoliša i prirode.

Projekt COAST u praksi je pokazao mogućnosti zelenog poduzetništva u Dalmaciji. Kroz stotinjak poslovnih pothvata u vrijednosti od 22 milijuna eura koje je projekt podržao tijekom šest godina, pokazalo se kako zaštita prirode ne predstavlja prepreku razvoju, nego, naprotiv, sjajnu priliku za razvoj. Pokazuje se da poduzetnici mogu biti uspješni u tradicionalnim aktivnostima, primjenjujući prakse prijateljske prema prirodi, umjesto oslanjanja na uobičajene vrste turizma u stilu "sunca i zabave", koje prijetu pretvaranjem Dalmacije u obalno turističko odredište nalik svim drugim takvim odredištima. Štoviše, okolišno sve svjesniji potrošači traže proizvode i usluge certificirane prema okolišnim standardima kao što je hrvatski znak Prijatelj okoliša čime takvi proizvodi i usluge na tržištu donose dodatnu vrijednost. Ukratko, pokazalo se kako priroda i ljudi uistinu mogu prosperirati u međusobnom skladu.

Lekcije naučene u okviru projekta COAST pretočili smo u jednostavne smjernice za održiv ruralni razvoj, koje se mogu primijeniti i u drugim područjima Hrvatske, ali i u bilo kojem dijelu svijeta

koji posjeduje jasno izražen regionalni identitet. Načela koja stoje u temelju ovog pristupa su identična prioritetima koje je definirala Europska unija (EU) u sferi ruralnog razvoja. Nadamo se stoga da će ove smjernice pomoći Hrvatskoj, posebno kroz pripremu programa ruralnog razvoja, kako bi nastavila razvijati ovo usmjerenje i graditi zeleniju budućnost za Dalmaciju i čitavu zemlju.

Spektakularne prirodne ljepote Dalmacije, njezini prepoznatljivi krajolici, njezine lokalne tradicije i mnoge vrste vina, maslinova ulja, smokvi i inih delikatesa čine Dalmaciju nezaboravnom destinacijom. No, ta jedinstvena bogatstva suočavaju se s rizicima, budući da ruralna područja pate od akutnog manjka razvojnih mogućnosti. Zahvaljujući podršci Globalnog fonda za okoliš, uspjeli smo razviti zelenu viziju za ruralna područja Dalmacije kako bismo se suprotstavili tom trendu. Zahvaljujući pionirskim zelenim poduzetnicima koji su bili naši partneri, krenuli smo u pravom smjeru kako bismo tu viziju pretočili u stvarnost.

Naša zelena vizija svoj duh dobrim dijelom duguje upravo Dalmaciji. Nadamo se da će vas ta vizija inspirirati i motivirati u onoj mjeri u kojoj smo i mi bili inspirirani i motivirani tijekom šest godina rada na projektu COAST.

Hrvoje Dokoza

Zamjenik ministra
zaštite okoliša i prirode
i Nacionalni direktor
projekta COAST

Louisa Vinton

Stalna predstavica
UNDP-a u Hrvatskoj

ZAHVALA

Ove Smjernice su rezultat šestogodišnjeg intenzivnog rada u kojem su uz uži tim Projekta COAST sudjelovali brojni stručnjaci za različita tematska područja kao i partneri iz nacionalnih i regionalnih institucija i upravnih tijela te civilnog sektora.

Obzirom na tematski okvir projekta posebno važan doprinos su uz Ministarstvo zaštite okoliša i prirode kao nositelja provedbe projekta dali Ministarstvo turizma, Ministarstvo poljoprivrede, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja i Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU.

Državni zavod za zaštitu prirode je bio izuzetno konstruktivan partner s kojim smo odlično surađivali za cijelo vrijeme trajanja projekta te dijelili interes očuvanja i održivog korištenja biološke raznolikosti Dalmacije.

Naročito smo zahvalni i Fondu za zaštitu okoliša i energetske učinkovitosti koji je još od pripremne faze projektu COAST pružao punu podršku te koji je bio pojedinačno najznačajniji partner u sufinanciranju odabranih projektnih aktivnosti.

Obzirom da su kroz projekt korišteni i razvijani financijski instrumenti potpore zelenim poduzetnicima Hrvatska banka za obnovu i razvoj je u znatnoj mjeri doprinijela svojim iskustvima kao i povezanošću s komercijalnim bankama sa kojima su organizirane različite projektne aktivnosti. Uz zahvalnost HBOR-u posebno želimo istaknuti Splitsku banku – Société Générale te Jadransku banku s kojima je ostvaren direktan partnerski odnos kroz uspostavljene jamstveno kreditne fondove u sve četiri dalmatinske županije.

Najveći dio aktivnosti projekta se odvijao na regionalnoj razini u uskoj suradnji sa županijskim upravnim tijelima a posebno županijskim razvojnim agencijama i javnim ustanovama za zaštićene dijelove prirode u Zadarskoj, Šibensko-kninskoj, Splitsko-dalmatinskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji. U najvažnijim aktivnostima projekta, radu sa zelenim poduzetnicima, svi oni su dali izuzetan doprinos. Posebno želimo istaknuti suradnike projekta COAST u tim institucijama koji su odradili najveći dio posla s onima zbog kojih je projekt i osmišljen, a to su zeleni poduzetnici, ljudi koji su svojim poduzetničkim idejama i energijom, kao i shvaćanjem važnosti očuvanja okoliša i prirode dali konkretan doprinos održivom razvoju ruralne Dalmacije.

Svi navedeni su izravno ili neizravno kroz brojne radne sastanke i rasprave, posebno kroz Upravljački odbor projekta, bilo kao njegovi članovi ili operativni koordinatori, pridonijeli uspješnoj provedbi projekta COAST kao i kvaliteti ovih Smjernica.

I na kraju, ali ne manje važno, tim projekta COAST zahvaljuje na stručnoj, tehničkoj i operativnoj podršci čitavom timu ureda UNDP-a u Hrvatskoj te stručno-tehničkoj podršci UNDP savjetnika u regionalnom uredu u Bratislavi te glavnom uredu u New Yorku i Panami. Zahvala i „dobrom domaćinu“ te institucionalnom partneru, uredu Centra za regionalne aktivnosti Programa prioritetnih akcija Mediteranskog akcijskog plana u Splitu.

Uz punu zahvalnost svima preuzimamo i punu odgovornost za moguće pogreške i propuste.

UNDP-GEF/COAST projektni tim

SADRŽAJ

Predgovor	4
Zahvala	5
Sažetak / Summary	7
Uvod	15
1 Zeleno gospodarstvo i održivi ruralni razvoj	17
2 Razvojne (ne)prilike ruralne Dalmacije	23
3 Projekt COAST - zelena vizija ruralne Dalmacije	29
4 Poticanje zelenog ruralnog razvoja – iskustva, prijedlozi i smjernice	41
 Prilog 1. Program poticanja zelenog poduzetništva: katalog projekata zelenog poduzetništva podržanih kroz COAST / PPZP	 53
Prilog 2. Neizravne mjere poticanja zelenog poduzetništva: primjeri iz COAST projekta	65

Sažetak
Summary

SAŽETAK

Ove su Smjernice rezultat iskustava Projekta COAST, koji su na području Dalmacije, od 2007. do 2013. godine, sredstvima iz darovnice Globalnog fonda za okoliš (GEF), zajedno provodili Program Ujedinjenih naroda za razvoj u Hrvatskoj (UNDP) i Ministarstvo zaštite okoliša i prirode (MZOiP). Osnovni je cilj projekta bio demonstrirati mogućnosti očuvanja vrijedne biološke i krajobrazne raznolikosti Dalmacije njihovim održivim korištenjem u sektorima poljoprivrede, ribarstva, marikulture i turizma, kao najznačajnijim gospodarskim sektorima ruralne Dalmacije.

O prirodnim vrijednostima Dalmacije, pored brojnih postojećih zaštićenih područja, najbolje govori podatak da će oko 40% teritorija postati dio europske ekološke mreže Natura 2000 što je jedan od najvećih prosjeka u Europi. Jedan je od ciljeva projekta COAST bio pokazati da navedene prirodne vrijednosti nisu zapreka razvoju, već da, suprotno, mogu biti izuzetna razvojna prilika.

Razvojne prilike i neprilike Dalmacije

Iako su potencijali ruralne Dalmacije brojni i dobro poznati ova su područja ipak izložena dugotrajnim i tvrdokornim demografskim, ekonomskim i socijalnim problemima. Od depopulacije i starenja stanovništva, preko napuštanja tradicionalnih aktivnosti, posebno poljoprivrede do posljedično zapuštanja društvene i tehničke infrastrukture. Istovremeno se turizam, iako je potrošio najvrjednije prostorne resurse uskog obalnog pojasa i postao najvažnija gospodarska djelatnost, ipak pokazuje nedovoljnim za značajnije oživljavanje ruralnih područja.

Projektom COAST je promoviran zeleni ruralni razvoj kao idealni oblik pametne specijalizacije Dalmacije koji je utemeljen

na lokalnim resursima i tradiciji, okolišno je održiv te maksimalno uključiv za pripadnike lokalnih zajednica čijim se znanjima i resursima koristi. Ovaj je razvojni model podržan prije svega uspostavljanjem **programa poticanja zelenog poduzetništva** čiji su nositelji bile županijske razvojne agencije, ali i brojnim drugim neizravnim mjerama kojima je stvarano poticajno okruženje za održivi ruralni razvoj. Ukupno je ovim programima u sve četiri županije **podržano stotinjak projekata u vrijednosti od oko 168 milijuna kuna**. Podržani su projekti koji izravno stvaraju nove vrijednosti u sektorima poljoprivrede, turizma, ribarstva te zaštiti i interpretaciji prirodne i kulturne baštine, kao i njihovim različitim kreativnim kombinacijama. Najzastupljenije su teme ekološke poljoprivrede, uzgoja izvornih sorti i pasmina, seoskog i agroturizma, pustolovnog turizma i školjkarstva.

Analiza zelene razvojne opcije za ruralnu Dalmaciju pokazuje potencijal za **stvaranje 8 do 10.000 novih radnih mjesta u realnom sektoru**. Od toga 2.000 do 3.000 radnih mjesta u agroturizmu, oko 1.000 u segmentu pustolovnog turizma, 3 do 4.000 u ekološkoj poljoprivredi i uz nju vezanoj proizvodnji tradicijskih proizvoda, oko 1.000 u ekološkom uzgoju ribe i školjkaša, te uz sve njih dodatnih 1.000 radnih mjesta u pratećem uslužnom sektoru. Očekivani doprinos rastu BDP-a Dalmacije je 3–4%, a ako se promatraju samo ruralna područja, gotovo dvostruko više.

Iskustva ruralnih područja zemalja EU-a nam pokazuju da je oživljavanje ruralnih krajeva moguće, a da je bitan preduvjet aktiviranje novih gospodarskih potencijala kojima će se diverzificirati postojeći sektori, posebno poljoprivreda i ribarstvo. Pri tome je posebno važno poticanje inovacija i razvijanje znanja i vještina

Jedan od ciljeva projekta COAST bio je pokazati da navedene prirodne vrijednosti nisu zapreka razvoju već da, suprotno, mogu biti izuzetna razvojna prilika.

ruralnog stanovništva, prije svega sadašnjih i potencijalnih poduzetnika. Za ove namjene EU izdvaja značajna sredstva čiji će dio biti na raspolaganju i RH u proračunskom razdoblju 2014.-2020. **Model poticanja zelenog ruralnog razvoja Dalmacije uspostavljen projektom COAST zadovoljava sve kriterije utvrđene u strateškim dokumentima i programima ruralnog razvoja EU-a.**

Ono što je bitno je integralni teritorijalni pristup, međusektorske sinergije i partnerstva

Projektom COAST je posebno afirmiran značaj integralnog i teritorijalnog pristupa u formuliranju i provedbi ruralnih razvojnih strategija i programa na način da se osigura:

- ukupnost sagledavanja i vrjednovanja svih oblika teritorijalnog kapitala, odnosno resursa kojima neko područje raspolaže i koje čine njegov razvojni potencijal;
- odabir takvih razvojnih opcija koje za konkretan teritorij koriste međusektorske sinergije i proizvode višestruke koristi – ekonomske, socijalne, demografske, ekološke te kulturne.

U završnom se poglavlju Smjernica ukazuje na **značaj razvoja poticajnog okruženja za zeleno ruralno poduzetništvo**, identificiraju bitne funkcije i zadaci ta daju sljedeće konkretne smjernice i prijedlozi:

- potporna infrastruktura na regionalnoj razini je ključni izazov za uspješnu praktičnu provedbu programa ruralnog razvoja, a na nacionalnoj razini je da postavi pravila igre te osigura uvjete i mehanizme koji će tu infrastrukturu razvijati, koordinirati i stimulirati;
- **zeleno ruralno poduzetništvo** kao segment ukupnog ruralnog poduzetništva ne zahtijeva posebnu ili odvojenu potpurnu infrastrukturu, ali svakako zaslužuje **pozitivnu diskriminaciju** nešto povoljnijim uvjetima ili dodatnim **poticajnim mjerama**;

- uvažavajući trenutnu gospodarsku situaciju, **za poticanje ruralnog razvoja bitno je naglasak staviti na realni sektor**, odnosno sve oblike ruralnog poduzetništva koji stvaraju nove vrijednosti i radna mjesta;
- značajne aktivnosti **izravnog poticanja poduzetnika te poticanja preko proizvođačkih skupina su dobro prepoznate kroz nadređene EU politike ruralnog razvoja** i kao takve trebaju biti transponirane u nacionalni Program ruralnog razvoja čime će biti osigurani resursi za njihovu provedbu;
- aktivnosti kritične za uspjeh poticanja ruralnog poduzetništva i razvoja su one na **dobrom upravljanju regionalnom poduzetničkom infrastrukturom i usmjerenost na rezultate** u okviru provedbe mjera programa ruralnog razvoja. To znači: jasno definiranje razvojnih ciljeva u skladu s nacionalnim strategijama, definiranje nositelja koordinacijske uloge, praćenje i ocjenjivanje uspješnosti provedbe regionalnog programa, identificiranje zapreka i iniciranje korektivnih mjera, financiranje prema uspješnosti;
- **jačanje kapaciteta regionalne poduzetničke infrastrukture** je jedan od preduvjeta za njeno učinkovito funkcioniranje, ujedno i jedan od bitnih zahtjeva nadležnih EU tijela kao dokaz spremnosti za provedbu Programa ruralnog razvoja;
- osim **pomoći pojedinim poduzetnicima, posebno „pionirima“ koji svojim primjerom potvrđuju mogućnost i skupljaju vrijedna iskustva za one koji će slijediti**, za potpuniju realizaciju postojećih resursnih i tržišnih potencijala **ključne su i mjere kojima će se pomoći sektorima proboj na kvalitetna tržišta**: umrežavanje proizvođača, standardiziranje i certificiranje kvalitete, brendiranje i marketiranje proizvoda i destinacije.

Funkcioniranje regionalne poduzetničke infrastrukture kritični je preduvjet za uspješnu apsorpciju znatnih sredstava iz nekoliko fondova EU-a, posebno Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, koji će biti na raspolaganju hrvatskim regijama u financijskom okviru za razdoblje 2014. - 2020. godine.

Funkcioniranje regionalne potporne poduzetničke infrastrukture je kritični preduvjet za uspješnu apsorpciju znatnih sredstava iz nekoliko fondova EU, posebno Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, koji će biti na raspolaganju hrvatskim regijama u financijskom okviru za razdoblje 2014-2020 godine.

SUMMARY

The Guidelines for Green Rural Entrepreneurship Development are based on experiences gained during the COAST Project, which ran from 2007 to 2013. The key goal of the project was to demonstrate the possibility of preserving valuable biological and landscape diversity, through sustainable use of natural resources in the key economic sectors of rural Dalmatia: agriculture, fisheries, mariculture and tourism. COAST was funded by a grant from the Global Environment Facility (GEF), and jointly implemented by the United Nations Development Programme (UNDP) in Croatia and the Ministry of Environmental and Nature Protection (MENP).

The value of Dalmatia's natural resources can be seen in the number of existing protected areas and the fact that around 40% of its territory will become part of the Natura 2000 ecological network following EU accession, one of the highest shares in Europe. One of the aims of the COAST Project has been to show that these natural values are by no means an obstacle to development; on the contrary, they can become an extraordinary developmental opportunity. But achieving that requires some smart choices and smart specialisation for rural Dalmatia. The COAST project was intended to show how this might work.

Development Challenges and Opportunities for Dalmatia

Dalmatia is recognised as having considerable potential, but the area is nevertheless exposed to persistent and long-term demographic, economic and social challenges. These range from depopulation and population ageing to the abandonment of traditional activities – agriculture in particular – and they also include the resulting decline of social and technical infrastructure. Tourism has already utilised the most valuable spatial resources of the narrow coastal belt and has become the region's main economic activity, but it has simultaneously proven to be insufficient for a more significant revitalization of rural areas.

The COAST project has promoted green rural development as the smart way for Dalmatia to specialise. Green rural development is founded on local resources and tradition, it provides a maximum level of inclusion for members of local communities, whose knowledge and resources it is using, and it is environmentally sustainable. This developmental model has been supported primarily through the Green Business Support Programmes, established with four county development agencies. A number of other, indirect measures have also been used, creating a favourable environment for sustainable rural development. In total,

The key goal of the Project was to demonstrate the possibility of preserving valuable biological and landscape diversity of the region of Dalmatia through the sustainable use of high-value natural resources in sectors of agriculture, fisheries, mariculture and tourism, as key sectors of the economy of rural Dalmatia.

The COAST project has promoted green rural development as the smart way for Dalmatia to specialise – it is founded on local resources and tradition, it provides a maximum level of inclusion for members of local communities, whose knowledge and resources it is using, and it is environmentally sustainable.

around one hundred projects, to the value of approximately €22 million (168 million kuna), have been supported through these programmes.

Support was provided to projects that would create new value (and jobs) in the sectors of agriculture, tourism and fisheries, and protect and interpret natural and cultural heritage (and their various, creative combinations). The most prominent themes included organic agriculture, the cultivation of autochthonous sorts and breeds, rural tourism and agritourism, adventure tourism and shell-fish farming.

The analysis of green development as a smart specialisation option for rural Dalmatia points to the potential of creating up to 10,000 new jobs. More specifically, forecasts suggest that 2,000-3,000 jobs could be created in agritourism;

around 1,000 jobs in the segment of adventure tourism; 3,000-4,000 jobs in organic agriculture and the connected production of traditional products; approximately 1,000 jobs in ecological fish and shell-fish farming; and an additional 1,000 jobs in the accompanying service sector. The expected contribution to Dalmatia's GDP growth would be 3-4 percent, and almost double that rate taking growth in rural areas alone.

Experience in EU countries shows that the revitalization of rural areas is possible. An important prerequisite, however, is the activation of new economic potential resulting in diversification beyond existing sectors, in particular agriculture and fisheries. Support for innovation and the development of the knowledge and skills of the rural population, in particular of existing and potential entrepreneurs, are particularly important. The EU dedicates significant funds for this purpose and these will also be

INTEGRATED SUPPORT SYSTEM FOR RURAL SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Direct measures – support to individual business

1. Information and motivation
2. Specialized technical assistance
3. Financial instruments
4. Monitoring and mentoring

Indirect measures – support at cluster level

1. Capacity building and support for innovation
2. Green or eco standards
3. Facilitation of networking
4. Branding, marketing
5. Sectoral programmes and action plans

Business support infrastructure management

1. Clear development objectives
2. Coordination and responsibility
3. Monitoring and evaluation
4. Issue reporting and response actions
5. Performance funding

available to the Republic of Croatia within the financial framework 2014-2020. **The Dalmatian model of green rural development, established via the COAST Project, satisfies the criteria defined by the EU for its rural development programmes.**

The key: an integrated territorial approach, inter-sectoral synergies and partnerships

The COAST project affirms in particular the importance of an integrated and territorial approach in the formulation and implementation of rural development strategies and programmes. In this way, all resources that contribute to the capital of a particular area – natural, cultural, human, physical – can be taken into account and evaluated in terms of development potential. At the same time, it is possible to select those development options that provide synergies across sectors and bring multiple benefits for a given territory, including economic, social, demographic, ecological and cultural benefits.

The final chapter of the *Guidelines* points to the **importance of developing a supportive environment for green rural business** and outlines the following tasks and responsibilities:

- Business support infrastructure at the **regional level** is key to ensuring that rural development programmes are successfully implemented in practice. It is up to the national level to define the rules, and to create the conditions that would develop, coordinate and stimulate such infrastructure.

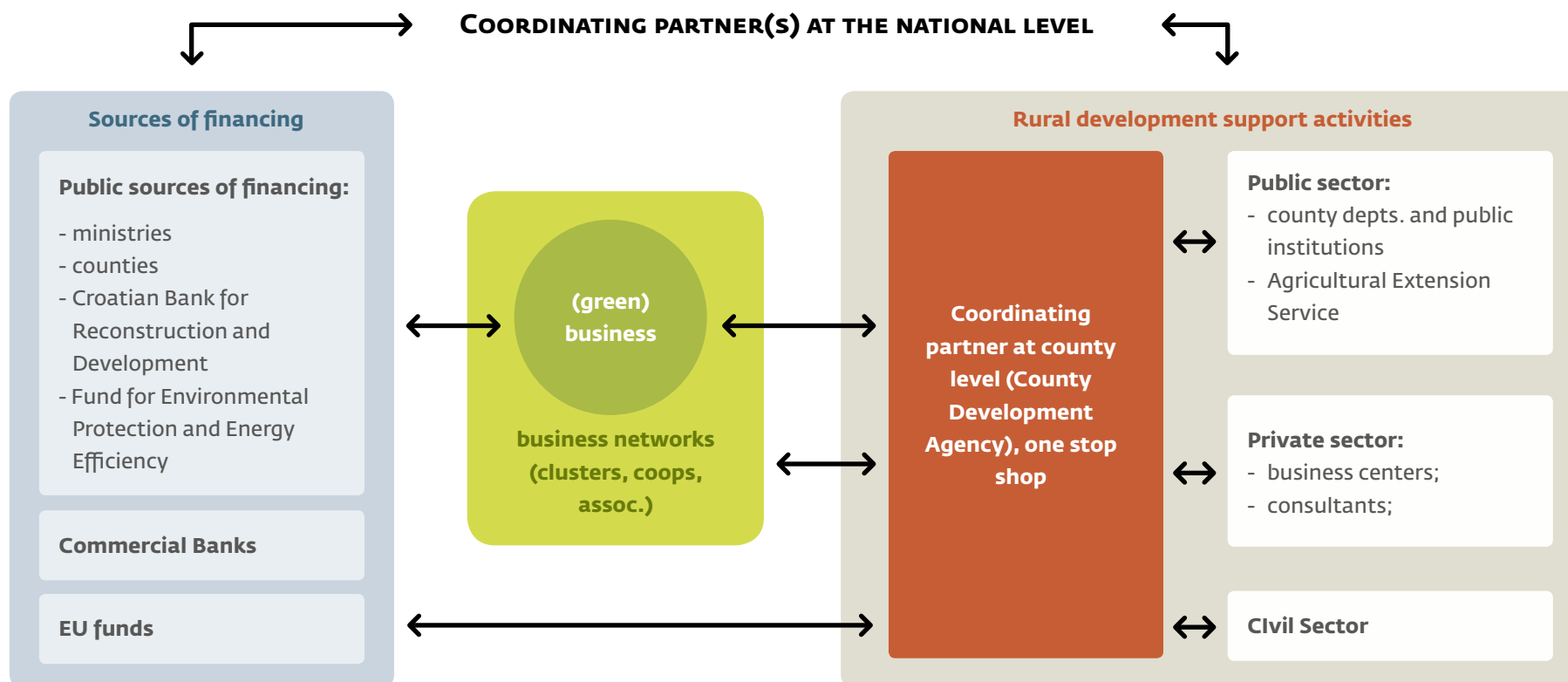
- **Green rural business** does not require special or separate support infrastructure compared to other rural businesses, but it does **deserve** positive discrimination via somewhat **more favourable conditions and incentives**.
- Given the current economic situation, it is important that rural development focuses primarily on **creating real economic value and jobs** through rural entrepreneurship in all its forms.
- **Direct support for entrepreneurs and support through business networks**, clusters and producer associations are both core to EU rural development policies and will be transposed into the national Rural Development Programme, ensuring resources for their implementation.
- Effective **support of rural entrepreneurship and development** requires clear and quantified local rural development **goals** in accordance with national strategies; a designated and named **coordinating partner** with full responsibility for results; **monitoring** and evaluation of the performance of regional programme implementation; an effective mechanism (at national level if needed) for identifying obstacles and initiating **corrective measures**; performance-based financing, including **bonuses** for those with successful performance and results.
- **Capacity building** is a **prerequisite for the efficient functioning of business support infrastructure**, and means specifically developing skills through life-long learning, vocational training and schemes to help rural entrepreneurs innovate and specialise. This is also an EU requirement to show proof of readiness for the implementation of rural development programmes.

Effective support of rural entrepreneurship and development requires clear and quantified local rural development goals in accordance with national strategies and a designated coordinating partner with full responsibility for results.

Assistance to individual entrepreneurs is important, in particular to the “pioneers” who are confirming the reality of opportunities by their own example, and who are gathering valuable experience that can later be used by those that follow. But making the most of existing resources and market potential also requires additional support measures: to penetrate specific quality markets; to create networking among producers; to ensure quality standardization and certification; and to introduce product and destination branding and territorial marketing.

The functioning of rural small business support infrastructure at the regional level is also vital for the successful absorption of EU funds, in particular the European Agricultural Fund for Rural Development, which will be available to Croatian regions within the financial framework for the period 2014-2020.

SMALL (GREEN) BUSINESS SUPPORT INFRASTRUCTURE – MAIN PARTNERS AND THEIR ROLES

Uvod

Ove su Smjernice rezultat iskustava Projekta COAST, koji su na području Dalmacije, od 2007. do 2013. godine, sredstvima iz darovnice Globalnog fonda za okoliš (GEF), zajedno provodili Program Ujedinjenih naroda za razvoj u Hrvatskoj (UNDP) i Ministarstvo zaštite okoliša i prirode (MZOiP). Osnovni je cilj projekta bio demonstrirati mogućnosti očuvanja vrijedne biološke i krajobrazne raznolikosti Dalmacije njihovim održivim korištenjem u sektorima poljoprivrede, ribarstva, marikulture i turizma, kao najznačajnijim gospodarskim sektorima ruralne Dalmacije.

Projekt je proveden u suradnji s brojnim partnerima iz javnog, privatnog i civilnog sektora, uključujući četiri dalmatinske županije i njihove razvojne agencije te javne ustanove za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode; sva ministarstva relevantna za održivi ruralni razvoj (Ministarstvo poljoprivrede; Ministarstvo turizma; Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU-a i Ministarstvo poduzetništva i obrta); preko sto poduzetnika - pionira u raznim vrstama zelenog poduzetništva u Dalmaciji; nekoliko banaka koje su pokazale poseban interes za poticanje zelenog poduzetništva (u prvom redu HBOR kao nacionalnu razvojnu banku, te Splitsku banku i Jadransku banku koje su izravno sudjelovale u pilot jamstvenokreditnoj shemi za zeleno poduzetništvo); te razne udruge aktivne u očuvanju i održivom korištenju prirodne i kulturne baštine ruralnih područja.

Glavna namjera pri izradi Smjernica je koristeći praktična iskustva projekta COAST ukazati na:

- znatne mogućnosti koje, kroz valorizaciju lokalne resursne osnove Dalmacije, zeleno poduzetništvo nudi za integralni razvoj njenih ruralnih područja;
- slabosti i zapreke na putu jačanja i razvoja zelenog poduzetništva te smjernice za njihovo otklanjanje.

Iskustva prezentirana u ovim Smjernicama trebala bi biti primjenjiva na razvoj gotovo polovice stanovništva (47%) i više od 90% prostora Republike Hrvatske koja su karakterizirana kao ruralna područja. Skorim pristupanjem RH u EU-u, otvara se mogućnost korištenja značajnih sredstava iz Europskih fondova, oko 300 milijuna € godišnje samo kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, koji ima fokus upravo na sektorima kojima se bave i ove Smjernice. Apsorpcija ovih sredstava, pogotovo s naglaskom na realnom sektoru i stvaranju novih vrijednosti, je osobito značajna za ruralna područja koja su izložena dugotrajnim i tvrdokornim ekonomskim, demografskim i socijalnim problemima. Dodatnu važnost ali i poticaje održivi ruralni razvoj dobiva kada pristupanjem EU-u više od 1/3 teritorija RH postane dijelom Europske mreže vrijednih područja prirode Natura 2000.

Smjernice su primarno namijenjene tijelima javnog sektora nacionalne i regionalne razine, posebno onima na kojima je odgovornost za praktične rezultate regionalnih i ruralnih razvojnih politika i programa.

Smjernice su temeljene na iskustvu projekta provedenog na području Dalmacije, što se ogleda i u korištenim primjerima i analizama, no veliki dio analiza, zaključaka i preporuka relevantan je i za druga ruralna područja u RH.

Smjernice su primarno namijenjene tijelima javnog sektora nacionalne i regionalne razine, posebno onima na kojima je odgovornost za praktične rezultate regionalnih i ruralnih razvojnih politika i programa. S obzirom na integralni pristup teritorijalnom razvoju Smjernice bi trebale biti poticajne brojnim resorima, uključujući poljoprivredu, turizam, zaštitu okoliša i prirode, poduzetništvo, regionalni razvoj, prostorno uređenje, a bez čijeg je sinergijskog djelovanja teško očekivati rješavanje raznolikih problema s kojima se suočavaju ruralna područja. Smjernice su namijenjene i ambicioznim zelenim poduzetnicima te menadžerima financijskih institucija koji su zainteresirani za društveno odgovorno poslovanje, odnosno za šire učinke projekata koje podržavaju. Na kraju, ali ne i kao manje važni, tu su i predstavnici neprofitnog sektora koji se bave praktičnim programima održivog ruralnog razvoja.

Sadržaj Smjernica je podijeljen u četiri poglavlja. Poglavlje jedan daje kratki uvod o značenju zelenog gospodarstva te o ruralnim područjima, posebno o važnosti njihovog održivog razvoja.

Poglavlje dva ukratko prezentira ruralna područja Dalmacije, sa svojim brojnim potencijalima, ali i razvojnim nepravilnostima s kojima se suočava u prošlosti i danas. U poglavlju tri predstavljena je zelena vizija ruralne Dalmacije kojom se daju ideje i upute za korištenje izuzetnih prirodnih i kulturnih resursa Dalmacije, na način koji je gospodarski konkurentan te ekološki i socijalno održiv. U poglavlju četiri ukratko se analizira važnost regionalne potporne infrastrukture za poticanje ruralnog poduzetništva, te daju konkretne smjernice i prijedlozi za unaprjeđenje njenog funkcioniranja.

Smjernice su temeljene na iskustvu projekta provedenog na području Dalmacije, što se ogleda i u korištenim primjerima i analizama, no veliki dio analiza, zaključaka i preporuka relevantan je i za druga ruralna područja u RH. Također ambicija Smjernica nije na sustavnoj i cjelovitoj obradi svih aspekata ruralnog razvoja već primarno prezentacija projektnih iskustava. Stoga odabir tema na koje se u Smjernicama stavlja naglasak je izravna posljedica tema koje su se nametnule kao značajne u tijeku provedbe projekta COAST.

1 | Zeleno gospodarstvo i održivi ruralni razvoj

ZELENO GOSPODARSTVO I ODRŽIVI RURALNI RAZVOJ

Prema novijim procjenama postojeći gospodarski sustav na razini planete već troši 30% više resursne osnove od razine koja je ekološki održiva. Potrošnja raspoloživih resursa po stanovniku, u razvijenim gospodarstvima stabilizirala na razini nekoliko puta višoj od održive, a u zemljama u razvoju raste s godišnjim stopama blizu 10%. S druge strane, razmjeri aktualne gospodarsko-socijalne krize, kao i trendovi u kojima nema naznaka pravog oporavka, očigledno zahtijevaju značajne promjene u postojećem gospodarskom modelu. Zaokret prema zelenom gospodarstvu, tj. gospodarstvu koje će prepoznavati, vrjednovati i investirati u okolišni i društveni kapital na kojem se temelji, nije više stvar odabira, već jedini ozbiljni scenarij budućnosti.

U procesu prelaska na zeleno gospodarstvo, zeleno poduzetništvo bi trebalo biti ono koje će promijenjene okolnosti, uključujući

i ograničenja, prepoznati i iskoristiti kao priliku za nove inovativne zelene industrije, proizvode i usluge, te uz njih vezane zelene investicije i zelena radna mjesta. Značajan doprinos jačanju potencijala zelenog poduzetništva daju i pozitivne promjene u zemljama EU-a u smislu sve poticajnijeg okruženja koje uključuju:

- regulatorni okvir kojim se propisuju sve viši okolišni standardi i kriteriji (npr. EU politika višestruke sukladnosti) te penaliziraju za okoliš štetne aktivnosti različitim destimulativnim oporezivanjem;
- brojne potpore gospodarskim praksama prijateljskim prema prirodi i okolišu (npr. EU agrookolišne mjere ili plaćanja za očuvanje poželjnog statusa Natura 2000 staništa);
- jačanje svijesti potrošača koji traže zelene proizvode i usluge za koje vjeruju da doprinose zdravlju okoliša kao i zdravlju ljudi.

Zaokret prema zelenom gospodarstvu, tj. gospodarstvu koje će prepoznavati, vrjednovati i investirati u društveni i okolišni kapital na kojem se temelji, nije više stvar odabira već jedini ozbiljni scenarij budućnosti.

(IZA)ZOV RURALNIH PODRUČJA

Ruralna područja dijele niz obilježja koja ih čine iznimno vrijednima. U gospodarskom smislu to su područja u koja je smješтана praktički sva proizvodnja hrane i drugih obnovljivih prirodnih dobara kojima se zadovoljavaju potrebe cjelokupnog stanovništva. Ekološki gledano, ruralna područja su stanišni prostor za svu biološku raznolikost i prirodne ekosustave, koji osim što imaju vrijednosti sami po sebi, osiguravaju i niz drugih procesa i dobara neophodnih za život čovjeka.

Konačno, društveno i kulturalno gledano, ruralna područja i njihovo stanovništvo čuvari su raznolikosti i ingenioznosti tisućljetne tradicije suživota čovjeka i prirode. Ruralni prostori žive sporo, dugo pamte, održavaju tradiciju, razvijaju zavičajne simbole i stvaraju osjećaj pripadnosti mjestu. To ih za brojne stanovnike gradova sve više čini novim utočištem ili mjestom povremenog boravka.

U ruralnim područjima EU-a, koja čine 90% njenog prostora, živi i radi više od 56% stanovništva EU-a. Brojke za RH su slične: (prema OECD metodologiji primijenjenoj na podatke popisa iz 2001. g.) u ruralnim područjima RH, koja čine 91,6% njenog prostora, živi 47,6% stanovništva.

Ruralna su područja slabije naseljena i manje razvojno propulzivna, nižeg intenziteta i tehnološke razine gospodarskih aktivnosti i niže razine komunalne opremljenosti. Posebno je rast produktivnosti poljoprivrede u drugoj polovici 20. st. (korištenjem mehanizacije i kemijskih sredstava) doveo do značajnog gubitka konkurentnih radnih mjesta u tom tradicionalnom gospodarskom sektoru ruralnih područja, a onda posljedično i do njihove velike depopulacije i daljnjeg društveno-gospodarskog rastakanja i zaostajanja.

Prepoznavanje i uvažavanje vrijednost i važnosti ruralnih područja s jedne strane, te njihovi specifični razvojni uvjeti i izazovi s druge strane, razlog su zbog kojeg je tema održivog ruralnog razvoja dobila mjesto visoko među razvojnim prioritetima zemalja EU-a. Tri su osnovna razloga značajnoj pažnji i resursima koju razvijena društva usmjeravaju na temu održivog ruralnog razvoja. Prvi je relativna brojnost ruralnog stanovništva. U ruralnim područjima EU-a, koja čine 90% njenog prostora, živi i radi više od 56% stanovništva EU-a. Brojke za RH su slične: (prema OECD metodologiji primijenjenoj na podatke popisa iz 2001. g.) u ruralnim područjima RH, koja čine 91,6% njenog prostora, živi 47,6% stanovništva.

Drugi razlog je uvažavanje navedenih vrijednosti ruralnih područja, odnosno šteta i troškova koji nastaju zbog negativnih trendova u njima. To uključuje smanjenu sigurnost opskrbe hranom i lokalnu samodostatnost zbog zapuštanja obradivih površina, gubitak stanišne raznolikosti koja karakterizira tradicijske poljoprivredne krajobrazne, gubitak bioraznolikosti zapuštanjem i nestankom tradicionalnih sorti i pasmina te nestajanjem nematerijalne baštine tradicijske kulture ruralnih područja.

Na kraju, ruralna područja u suvremenom gospodarskom kontekstu i trendovima, osim razvojnih izazova, dobivaju i neke komparativne prednosti i na njima temeljen potencijal za stvaranje dodane vrijednosti i novih inovativnih radnih mjesta. Dobri primjeri su proizvodnja prepoznatljivih, na tradiciji temeljenih, visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda (npr. ekološki proizvodi temeljeni na autohtonim sortama i pasminama), odnosno nešto noviji trend izravne prodaje na poljoprivrednim gospodarstvima, te organiziranja brendirane proizvodnje za lokalno tržište koje sve više preferira svježe, lokalno proizvedene prehrambene proizvode s kratkim „opskrbnim lancima“. Različite vrste turističkih sadržaja temeljenih na očuvanoj prirodnoj i kulturnoj baštini ruralnih područja kao turističke atrakcije (ekoturizam, agroturizam s nuđenjem vlastitih proizvoda na gospodarstvu, pustolovni turizam, edukacijski turizam, ...) također pridonose diverzifikaciji ruralne ekonomije. Vezano na sektor turističkih usluga, razvijaju se aktivnosti održavanja i prezentacije kulturne i prirodne baštine ruralnih područja. Pri tome oko 80% zaposlenih u pretežito ruralnim područjima radi u nepoljoprivrednim sektorima. Sliku dopunja podatak da je čak 35% europskih poljoprivrednika diverzificiralo svoje prihode razvojem još neke druge profitne djelatnosti, naročito onih manjih koji svoju konkurentnost ne mogu osigurati ekonomijom razmjera i tržišnom snagom koju daje veličina.

Poduzetnička inovativnost i tržišni trendovi koji sve više preferiraju „zelena“ rješenja, otvaraju značajni prostor i u raznim vrstama specijalizirane industrijske proizvodnje primjer čega su ekološka gradnja i proizvodnja ekoloških materijala. Rastući trend ulaganja u obnovljive izvore energije otvara velike mogućnosti u sektorima korištenja biomase, solarne energije, energije vjetra,

te mini hidroelektrana. Konačno, u kontekstu tako „oživljenih“ ruralnih područja, značajne se mogućnosti otvaraju i u području raznih uslužnih poslova kojima se zadovoljavaju potrebe poduzetnika (npr. organizacija distribucije i plasman proizvoda u lokalnim urbanim središtima), odnosno stanovnika (vrtići, briga o starijima i sl). Zeleno ruralno poduzetništvo koje je tema ovih Smjernica samo je manji dio ukupnosti onoga što zovemo zelenim gospodarstvom i čiji su oblici svakim danom sve brojniji.

Uz sve uvažavanje osobitosti ruralnih područja RH navedeni razvojni trendovi i prakse zemalja EU-a postaju i ciljevi ruralnog razvoja u RH. Pri tome, pregled mjera Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, kojega će i Hrvatska uskoro postati korisnica, ukazuje na neke činjenice značajne za kontekst ovih Smjernica. Prije svega, svi oblici zelenog poduzetništva prepoznati u ovim Smjernicama bit će aktivno podržavani iz sredstava Fonda. Također, posve u skladu sa zaključcima ovih Smjernica, izraziti fokus je stavljen na razvoj ljudskih potencijala u ruralnom području, u prvom redu razvoj kreativne poduzetničke atmosfere, te znanja i vještina potrebnih za prepoznavanje i korištenje lokalnih posebnosti te stvaranje novih razvojnih prilika u ruralnim područjima (LEADER pristup i lokalne akcijske grupe).

**Uz sve uvažavanje
osobitosti ruralnih
područja RH razvojni
trendovi i prakse zemalja
EU postaju i ciljevi
ruralnog razvoja u RH**

Prepoznavanje i uvažavanje vrijednost i važnosti ruralnih područja s jedne strane, te njihovi specifični razvojni uvjeti i izazovi s druge strane, razlog su zbog kojeg je tema održivog ruralnog razvoja dobila mjesto visoko među razvojnim prioritetima zemalja EU.

2

Razvojne (ne)prilike ruralne Dalmacije

“ U Dalmaciju se godišnje uveze poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u vrijednosti oko **300 mil €**, pri čemu je više od **150.000ha** nekad obrađenog poljoprivrednog zemljišta zapušteno, te je istovremeno oko **70.000 nezaposlenih**.

RAZVOJNE (NE)PRILIKE RURALNE DALMACIJE

Tradicionalne djelatnosti ruralne Dalmacije su poljoprivreda i ribarstvo. Prema popisu poljoprivrede iz 2003. godine (koji nije najpouzdaniji, ali je dovoljno točan za okvirnu ocjenu stanja), u Dalmaciji se koristi oko 38.700 ha obradivih površina, što je pet puta manje od 206.000 ha iz 1961. godine, uz napomenu da su i površine iz 1961. već značajno niže od povijesno maksimalnih obradivanih. Ovaj proces je rezultat deagrarizacije i forsirane urbanizacije koji su s napretkom poljoprivredne tehnologije vodili smanjivanju i seoskog i poljoprivrednog stanovništva Dalmacije. Kao rezultat ovoga procesa ruralna Dalmacija je u razdoblju 1961. - 1991.

izgubila 118.000 (21%) stanovnika, a trend se, zbog ratnih zbivanja kasnije dodatno ubrzao. Sve rečeno za posljedicu je imalo ubrzano zapuštanje obrađivanih površina, naročito onih rubnih. Trenutno obrađivanih oko 7.000 ha vinograda čak je 14 puta manja površina od povijesnog maksimuma od 100.000 ha s kraja 19. stoljeća. U stočarstvu se npr. broj ovaca smanjio četiri puta, s nekadašnjih skoro milijun ovaca na današnjih oko 230.000. Vječna maslina jedina je iznimka, pa je današnji broj stabala od oko 3 - 3,5 milijuna sličan povijesnim maksimumima koji se procjenjuju na oko 4 milijuna stabala.

Skorim pristupanjem RH u EU, otvara se mogućnost korištenja značajnih sredstava iz Europskih fondova, oko 300 mil.€ samo kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, koji ima fokus upravo na sektorima kojima se bave i ove Smjernice.

ZAŠTO SU NEKAD OBRADENE TERASE I VRTLI DALMACIJE DANAS ZARASLI?

Kako bi pa i u najkraćem odgovorili na pitanje iz naslova, potrebno se vratiti stotinjak i nešto više godina u prošlost, u 70-e godine 19. stoljeća, kada je poljoprivreda Dalmacije, a s njom i ruralna područja u kojima se ona odvijala, imala svoje zadnje prosperitetno razdoblje. Zapuštene terase svojevrsni su „arheološki nalazi“ iz toga doba. To je razdoblje kada je zbog filokserom uništenih vinograda Francuske i Italije, i tako izazvanog manjka vina na tržištu, njegova cijena značajno narasla i učinila vinogradarstvo u Dalmaciji vrlo isplativim. Tada su se uređivale i sadile danas zapuštene terase, pa čak i rezale masline, sve da bi se dobilo što više površine za sadnju vinograda, koji su na svom povijesnom maksimumu zauzimali oko 100.000 ha (oko 8% ukupne površine Dalmacije). To je i doba kad se na širem području Dalmacije uzgajalo oko 1 milijun

ovaca te oko 4 milijuna stabala masline. Danas u Dalmaciji ima oko 7.000 ha vinograda, 230.000 ovaca i 3 - 3,5 milijuna stabla masline. No već posljednjih godina 19. stoljeća, zaredalo je niz nevolja kojima je to sretno razdoblje okončalo i prešlo u krizu i razdoblje preživljavanja. Prvo se cijena vina na tržištu smanjila 2 - 3 puta nakon donošenja Vinske klauzule kojom Beč dopušta uvoz vina iz Italije. Uz to i proizvodnja u Francuskoj i Italiji se obnavlja, pa se i ta tržišta gube. Konačno, 1894. se filoksera javlja i u Dalmaciji, i u narednih par desetljeća u potpunosti uništava postojeće stare vinograde. Taj kolaps ruralne ekonomije rezultirao je iseljavanjem oko 100.000 stanovnika – što je činilo oko 1/5 tadašnjeg stanovništva Dalmacije, a u slučaju priobalja i otoka i puno viši udio – u prekomorske zemlje.

Izvorna ruralna Dalmacija nudi mogućnosti kreiranja autentičnih doživljaja kroz različite oblike održivog turizma manjeg mjerila pri čemu lokalnim zajednicama treba dati priliku da budu glavni akteri takvog razvoja.

Ukupno je u Dalmaciji registrirano gotovo 70.000 poljoprivrednih kućanstava, no ozbiljnijih proizvođača je daleko manje – oko 14.000 s posjedom većim od 2 ha. U prosjeku, radi se o malim i rascjepkanim površinama, s manje od 1 ha po domaćinstvu u 5 - 6 parcela. Ipak, ovih 14.000 većih gospodarstava upravlja većim dijelom korištenih poljoprivrednih površina (oko 65%). Pozitivan trend je pojava sve većeg broja ozbiljnijih proizvođača, s višom kvalitetom proizvoda, posebno vina i maslinovog ulja, koji dokazuju mogućnost uspješnog gospodarenja resursima ruralne Dalmacije u suvremenom gospodarskom kontekstu. Prema iskustvima projekta COAST sve se češće i stanovnici urbanih područja okreću ruralnim resursima, pokreću inovativne poduzetničke projekte te u ruralna područja donose nova poduzetnička i tehnološka znanja i vještine.

Uz poljoprivredu, ribarstvo je druga najznačajnija tradicionalna gospodarska aktivnost u ruralnim područjima Dalmacije, naročito na otocima, gdje je uvijek imala značajnu ulogu kao dopunska djelatnost i izvor hrane, a u nekim zajednicama je bila i glavni izvor prihoda. Iz Komiže se, na primjer, krajem 19. st. izvozilo 22.000 barila usoljenih srdela ili više od polovine ukupnog izvoza slane ribe iz Dalmacije, a u istom mjestu su u doba nakon Prvog svjetskog rata radile četiri od ukupno 17 dalmatinskih tvornica ribljih konzervi. U ribarstvu je trenutno stanje daleko od idealnog. Ribolovni resursi – kao posljedica naraslog i nedovoljno kvalitetno reguliranog i upravljanog ribolovnog napora – pokazuju ozbiljne znakove prelova i pada biomase, što u začaranom krugu ribolov čini sve manje isplativim. U posljednjih tridesetak godina sve veći značaj u sektoru ribarstva ima djelatnost uzgoja morske ribe i školjaka, koja je postupno postala najprihodovniji segment sektora ribarstva u RH. Dijelom se radi o tradicionalnim djelatnostima uzgoja (kamenice i dagnje) koje su prisutne još od rimskog doba, a dijelom o pokrenutim novim vrstama uzgoja (bijela i velika plava riba). U marikulturi postoje prirodni potencijali

za proizvodnju ribe i školjakaš višestruko veći od današnjeg, uz mogućnost plasmana na EU tržište koje trenutno uvozi preko 60% proizvoda ribarstva. S druge strane, djelatnost uzgoja ribe još uvijek se bori protiv predrasuda o njoj kao okolišno neprihvatljivoj djelatnosti i „lošem susjedu“ u prostoru, a i stalne oscilacije cijena na glavnim tržištima otežavaju brži razvoj djelatnosti do razine koju bi ona mogla imati s obzirom na prirodne resurse i potražnju. Uzgoj školjaka također već desetljećima ne uspijeva ostvariti planirani deseterostruki rast, iako za njega postoje svi prirodni i tržišni preduvjeti. Značajan dio riboprerađivačke industrije se ugasio, a s njom i radna mjesta vrlo značajna u malim otočkim mjestima tradicionalno okrenutim ribarstvu.

Turistička atrakcijska osnova Dalmacije uključuje toplo, arhipelaško more izvanrednih krajobraznih vrijednosti, četiri nacionalna i pet parkova prirode, oko 40% teritorija kao buduća Natura 2000 područja te pet UNESCO-vih spomenika svjetski važne kulturne baštine. Turizam Dalmacije danas obilježava izrazita sezonalnost gdje sezona traje 2 - 3 mjeseca, uz pretežitu ponudu bazičnih smještajnih kapaciteta (kućanstva) vezanih za ponudu sunca i mora koja se realizira u uskom obalnom pojasu. Nedovoljna je ponuda autentičnih turističkih proizvoda i usluga koji se temelje na lokalnoj prirodnoj i kulturnoj baštini i tradiciji (u prvom redu seoski, pustolovni, kulturni, ribarski i nautički turizam). Upravo izvorna ruralna Dalmacija nudi mogućnosti kreiranja autentičnih doživljaja kroz različite oblike održivog turizma manjeg mjerila pri čemu lokalnim zajednicama treba dati priliku da budu glavni akteri takvog razvoja. Treba reći i da je turistički razvoj opteretio prostor obalnog područja, a u brojnim ga je situacijama nekontrolirane izgradnje i nepovratno devastirao. Potražnja za obalnim nekretninama je podigla cijene zemljišta pa je izazov poslovanja s nekretninama dao doprinos u zapuštanju tradicionalnih ruralnih aktivnosti, posebno od strane mlađih generacija.

Uz poljoprivredu, ribarstvo je druga najznačajnija tradicionalna gospodarska aktivnost u ruralnim područjima Dalmacije, naročito na otocima, gdje je uvijek imala značajnu ulogu kao dopunska djelatnost i izvor hrane, a u nekim zajednicama je bila i glavni izvor prihoda.

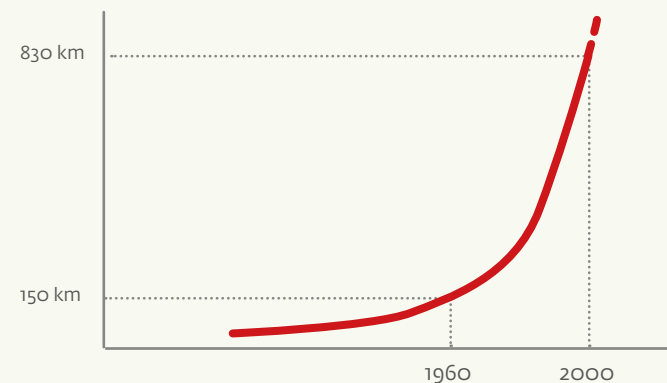

U periodu od 1960. do 2000. godine duljina urbanizirane obale je porasla sa 150km na 837km. O neodrživosti ovog procesa govori činjenica da je za života jedne generacije stanovnika Dalmacije urbanizirano gotovo 5 puta više obale nego za života svih prethodnih generacija.

Umjesto zaključka, treba naglasiti da ključne prilike leže u sinergijama poljoprivrede, ribarstva i marikulture te turizma, odnosno u povezivanju ovih sektora.

Povezivanje ovih sektora svima donosi koristi, poljoprivrednicima i ribarima diverzifikacijom povećava konkurentnost, a turističkom sektoru nudi kvalitetne, lokalne proizvode i izvorne doživljaje. Druga je važna prilika razvijanje ponude zelenih, ekoloških proizvoda i usluga kojima se stvara dodatna vrijednost te se čuvaju ekološke i prirodne vrijednosti Dalmacije. Sljedeće poglavlje se upravo bavi detaljnijom analizom potencijala navedenih sektora i njihovom mogućem doprinosu održivom ruralnom razvoju.

PORAST DULJINE URBANIZIRANE OBALE

Izvor: Izvješće o stanju u prostoru u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2008. do 2012. godine

A wide-angle photograph of a rural landscape in Dalmatia, Croatia. The foreground is a dry, rocky hillside with sparse green and brown shrubs. In the middle ground, there are rolling green hills, some of which appear to be planted with olive trees. The background shows more distant hills under a bright blue sky with scattered white clouds. A semi-transparent green box is overlaid on the right side of the image, containing the title text.

3

Projekt COAST -
zelena vizija ruralne
Dalmacije

Što realizacija zelene vizije razvoja može donijeti ruralnim područjima Dalmacije? Stvaranje **8 - 10.000** radnih mjesta u realnom sektoru, od toga **2.000 - 3.000** u agroturizmu; cca **1.000** vezano uz pustolovni turizam; **3 - 4.000** u ekološkoj poljoprivredi i uz nju vezanoj proizvodnji tradicijskih proizvoda; cca **1.000** u ekološkom uzgoju ribe i školjkaša, te uz sve njih vezanih dodatnih **1.000** radnih mjesta u pratećem uslužnom sektoru.

PROJEKT COAST – ZELENA VIZIJA RURALNE DALMACIJE

Potencijali zelenog poduzetništva, kao važna razvojna prilika za ruralnu Dalmaciju, su pokazani na primjeru stotinjak konkretnih poduzetničkih projekata, koji su bili partneri i korisnici Programa poticanja zelenog poduzetništva (PPZP), uspostavljenog pri županijskim razvojnim agencijama četiriju dalmatinskih županija u okviru projekta COAST (vidi Prilog 1). Ukupna investicijska vrijednost zelenih poduzetničkih projekata, koji su ostvarili potporu, bila je oko 168 milijuna kuna, a spektar projekata je varirao od malih obiteljskih gospodarstava s ulaganjem od nekoliko desetaka tisuća kuna, do ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju obujma koji dopušta nastupanje na međunarodnim tržištima, vrijednosti od više desetaka milijuna kuna.

Ozelenjavanje gospodarskih sektora koji imaju značajan utjecaj na vrijednu prirodu i okoliš odnosilo se u prvom redu na poljoprivredu, ribarstvo i marikulturu te turizam, kao i bankarski sektor koji značajno utječe na smjer investicija i razvoja. Konkretnije, trebalo je pronaći i demonstrirati zelene prakse u tim sektorima, koje su ekonomski provedive i održive, a istovremeno smanjuju negativni učinak ili čak imaju pozitivni učinak na vrijednu biološku i krajobraznu raznolikost.

Tablica za glavne zelene sektore koji su podržani projektom COAST daje kratku argumentaciju njihove održivosti, odnosno načina na koji svaki od njih vrši povoljniji učinak na prirodu i okoliš od prevladavajućih konvencionalnih praksi.

U nastavku se detaljnije prikazuje nekoliko značajnih zelenih sektora u kojima ruralna Dalmacija ima znatne razvojne potencijale.

ZELENI SEKTOR	ARGUMENTACIJA I KRITERIJI ODRŽIVOSTI
ekološka poljoprivreda	nekorištenjem umjetnih gnojiva i kemijskih sredstava (osim onih koja su izričito dopuštena) čuva tlo, vodu, zrak; podržava i koristi biološku raznolikost, emitira manje stakleničkih plinova
uzgoj autohtonih sorti i pasmina	autohtone / tradicionalne sorte i pasmine dio su bioraznolikosti koji je nastao u suživotu s čovjekom, te i u svom preživljavanju ovisi o čovjeku; imaju osobine koje ih čine idealno prilagođenim lokalnim uzgojnim uvjetima, što njihov genetski materijal čini vrijednim poljoprivrednim resursom; najčešće se zamjenjuju sortama i pasminama koje omogućavaju profitabilniju proizvodnju, što ujedno znači i njihovo nestajanje
očuvanje tradicionalnog poljoprivrednog krajobraza	tradicionalni poljoprivredni krajobraz (mozaik obradivih površina, živica, šumaraka, terasa, suhozida, lokvi i sl.) podržava bioraznolikost divljih svojti iz okolnih staništa puno više od monokulturnog krajobraza koji karakterizira industrijsku poljoprivredu temeljenu na ekonomiji razmjera; značajna kulturna i estetska dimenzija
ekološki uzgoj ribe i školjkaša	okolišno prihvatljiva djelatnost, kojom se smanjuje ribolovni pritisak na prirodne zajednice, jer se dio potražnje zadovoljava iz uzgoja
održivi ribolov	održivi ribolov kao prioritete ima očuvanje stabilnih i zdravih eksploatiranih ribljih stokova, te minimiziranje negativnih učinaka ribolova na morska staništa i bioraznolikost
ribolovni turizam	diverzifikacijom tradicionalne ribarske djelatnosti se uz smanjeni ribolovni napor i smanjeni pritisak na morsku bioraznolikost, zadržavaju prihodi i zaposlenost
eko-turizam, agroturizam, pustolovni turizam, kulturni turizam, edukacijski turizam	oblici turističke ponude koje svoj sadržaj temelje upravo na očuvanoj i održivo korištenoj prirodnoj i kulturnoj baštini; osigurava autentični doživljaj kroz valorizaciju posebnosti svakog teritorija s naglašenom edukativnom dimenzijom; njihov razvoj daje poticaj i osigurava sredstva potrebna za očuvanje prirodne i kulturne baštine, dio koje je i bioraznolikost

Seoski turizam – razvojna poluga za oživljavanje ruralne Dalmacije

Ruralni prostor Dalmacije ima izuzetni potencijal za razvoj seoskog turizma, odnosno agroturističke ponude. Atraktivni krajolici i prirodna baština, izrazita raznolikost na relativno malom ukupnom prostoru (obala, otoci, krška polja, planine), još uvijek živa ruralna tradicija i tradicionalne gospodarske grane poljoprivrede i ribarstva, bogata povijesna baština, sve to na par koraka od jedne od najatraktivnijih svjetskih obala i prepoznate turističke destinacije – resursi su usporedivi s najrazvijenijim europskim agroturističkim destinacijama kakve su Provansa, Toskana ili Umbrija. Usporedba Dalmacije s tim destinacijama je dana u sljedećoj tablici i pokazuje da se trenutno koristi oko 20% od raspoloživog potencijala.

Konkretnije, postoji realni prostor za višestruki rast u kvantiteti (sa sadašnjih 250 - 300 pružatelja agroturističkih usluga u Dalmaciji na oko 1.500), te značajan napredak u kvaliteti i bogatstvu ponude, njenom umrežavanju, brendiranju i marketingu. Rečeni peterostruki rast možda zvuči preambiciozno, no to i nije tako ako se prisjetimo da u Dalmaciji trenutno već postoji preko 1.300 gospodarstava s posjedom većim od 10 ha, te još njih preko 12.500 s posjedom veličine 2 - 10 ha, te da je diverzifikacija na turističku djelatnost jedan od glavnih razvojnih prioriteta održivog razvoja ruralnih područja u EU-u.

Korištenjem rečenog razvojnog potencijala dugoročno bi se ostvarilo dodatnih oko 75 mil € / god. prihoda od turizma, što predstavlja oko 5% trenutnih prihoda od turizma, i to prihoda koji se gotovo u cijelosti zadržava u lokalnim zajednicama, odnosno 2 - 3.000 novih radnih mjesta u realnom sektoru Dalmacije.

REGIJA	Toskana	Umbrija	Provansa*	Dalmacija – potencijal za agroturizam
Površina (km ²)	22.993	8.456	31.400	12.900
Stanovništvo	3.750.000	906.940	4.900.000	858.000
Broj agroturizama	4.061	1.064	6.840	Normirano prema površini: ~2000 Normirano prema broju stanovnika ~ 1000
Agrotur / km ²	0,18	0,13	0,21	0,17
Agrotur. / 1000 stanovnika	1,1	1,2	1,4	1,2
Kreveta / agroturizmu	12.5	16.1	8.1	12
Prihod / agroturizmu €	58.360	56.390	102.923	50.000
Prihod [mil €]	237	60	704	(1500 agroturizama) 75 mil. €

*podaci za Provansu pod agroturističku ponudu uključuju i iznajmljivanje ruralnih vila, što za posljedicu ima značajnije odstupanje u iskazanom prosječnom godišnjem prihodu po agroturizmu.

Izvor: Podaci nacionalnih udruga seoskog turizma.

Uz to, razvojem ponude seoskog turizma izravno se pridonosi rješavanju dijela postojećih problema prepoznatih aktualnim Glavnim planom i strategijom razvoja turizma RH. Konkretnije, njime se izravno doprinosi podizanju atraktivnosti i kvalitete cijele Dalmacije kao turističke destinacije na način da se: povećava vanpansionska ponuda tijekom glavne sezone; smanjuje pritisak od turizma na najuži obalni pojas; nude sadržaji koji su osnova za produljenje sezone, a time i podizanje stupnja iskorištenja postojećih turističkih kapaciteta; stvara infrastruktura za razne druge oblike turizma s velikim potencijalom u Dalmaciji, u prvom redu pustolovnog turizma u prirodi, koje također ima dugoročni potencijal značajnog rasta.

Razvojem agroturističke ponude stvara se idealno tržište za poljoprivrednu djelatnost na području Dalmacije, kojom ona postaje konkurentnija. Naime, na tom tržištu bi brendirani, lokalno i ekološki proizvedeni, tradicijski, visokokvalitetni proizvodi konačno mogli postići cijenu koju svojom kvalitetom i jedinstvenošću zaslužuju, a koju trenutno ne mogu dobiti na tržištu gdje im je konkurencija proizvodnja u kojoj je jedini kriterij minimalna proizvodna cijena za minimalnu tržišno prihvatljivu kvalitetu. Osim što bi se značajan dio proizvodnje plasirao lokalnom agroturističkom ponudom, ta ponuda bi ujedno bila i najbolji marketinški kanal za jačanje brenda na svjetskim tržištima, a time i za mogućnost uspješnog izvoza.

Razvoj seoskog turizma odnosno agroturističke ponude Dalmacije je značajan trenutno nedovoljno iskorišteni segment turističke ponude kroz koji se u sljedećih desetak godina može zaposliti 2-3.000 ljudi u realnom sektoru s globalno konkurentnim proizvodom.

Razvojem agroturističke ponude stvara se idealno tržište za brendirane, ekološke i tradicijske proizvode, na kojem bi takvi proizvodi mogli postići cijenu koju svojom kvalitetom i jedinstvenošću zaslužuju.

Dalmacija – potencijalno značajna destinacija pustolovnog turizma

Procjene kažu da više od ¼ današnjih međunarodnih turističkih putovanja uključuje neku vrstu pustolovnog turizma, a da segment i dalje godišnje raste 15 - 20%. Dugoročna predviđanja trendova na turističkom tržištu su da će takvi sadržaji do 2050. godine biti motiv 50% svih turističkih putovanja. Tipični „pustolovni turist“ također ne odgovara raširenom stereotipu o ekstremnom sportašu i adrenalinskom ovisniku, već se radi o osobama različitih dobi (u prosjeku 40 godina), visoko obrazovanih i posljedično više platežne moći, te potrošačkih navika koje ih čine idealnim potrošačima drugih kvalitetnih turističkih sadržaja (gastro, kultura, doživljaj).

O resursnom potencijalu cijele Hrvatske – a Dalmacija sa svojim raznolikošću na malom području, blagom klimom, mirisnom vegetacijom, obalom, otocima, morem, rijekama i planinama izvjesno čini njen najatraktivniji dio za ovu vrstu turizma – najbolje govori činjenica da su je dva utjecajna časopisa (National Geographic Adventurer i Outside Magazine) još pred desetak godina proglašavali neotkrivenom broj jedan svjetskom destinacijom za pustolovni turizam prema prirodnim resursima.

Razvedena i atraktivna obala, s uvjetima koji dopuštaju „avanturu i za manje vješte entuzijaste“ čine je jednom od najatraktivnijih svjetskih destinacija za morsko kajakarenje. Blaga klima i atraktivan krajobraz s razvijenom sekundarnom cestovnom mrežom čini je idealnom lokacijom za biciklistički turizam. Atraktivne stijene u klimi koja dopušta penjanje kroz veći dio godine (npr. Paklenica i Omiš) čine je idealnom destinacijom za sportsko penjanje. Planine (Velebit, Dinara, Kamešnica, Biokovo) i otoci s razvijenom mrežom tradicionalnih poljskih puteva kroz mirisnu mediteransku vegetaciju, čine je idealnom destinacijom za hodačke ture. Posebna atrakcija su i brojne krške špilje i jame koje čine osnovu za speleo-turizam. Posebnu atraktivnost daje i činjenica da je moguće kombinirati nekoliko navedenih vrsta ponude, te da se sve skupa odvija u okruženju s bogatom kulturnom, gastro i drugom turističkom ponudom. Sve navedeno opravdano Dalmaciju kvalificira kao potencijalno vrhunsku svjetsku destinaciju pustolovnog turizma.

Promatrajući aspekt tržišta, povoljna okolnost za razvoj pustolovnog turizma u Dalmaciji je svakako činjenica da su upravo neka od turističkih tržišta s kojih nam već dolazi većina gostiju ujedno i tržišta s najvećim segmentom gostiju s interesom za sadržaje pustolovnog turizma (Njemačka, Austrija, Slovenija,

Za procjenu mogućih gospodarskih učinaka može poslužiti podatak da trenutno vrlo brzo razvijajući segment biciklističkog turizma ima udio oko 2-4% u ukupnom broju turističkih putovanja u EU-u, te generira oko 44 milijarde € prihoda (izvor: European Cyclists' Federation, 2012.), što znači da bi Dalmacija, razvijena na EU prosjek, samo od raznih vrsta biciklističkog turizma mogla generirati do 75 mil. € godišnje. Ove visoke procjene ne bi trebale iznenađivati ako se uzme u obzir da u EU-u (odakle dolazi većina naših gostiju) oko 7% (35 mil.) stanovnika svakodnevno koristi

bicikli kao transportno sredstvo, a preko 20% (100 mil.) ima naviku redovnog korištenja bicikla. Radi se doista o značajnom, trenutno nedovoljno iskorištenom tržištu. Posljedično, moguće je okvirno procijeniti da se razvojem raznih vrsta pustolovnog turizma, turistički prihod Dalmacije može povećati za dodatnih 50 - 100 mil. €. Preračunato u radna mjesta, uz pretpostavku da 50.000€ prihoda godišnje okvirno omogućava jedno radno mjesto, moguće je procijeniti da se razvojem sektora pustolovnog turizma otvara dodatnih 1 - 2.000 sezonskih i stalnih radnih mjesta.

Velika Britanija), što bi značajno olakšalo marketing, promociju i etabliranje Dalmacije i kao destinacije pustolovnog turizma.

U procjeni razvojnog potencijala i mogućnosti, vrlo je značajno za primijetiti da se radi o vrsti turizma koja osim odgovarajućih prirodnih pretpostavki, zahtijeva vrhunsku organizaciju, educiranu i motiviranu radnu snagu, ali vrlo često relativno malu početnu investiciju i njezin relativno brzi povrat. Npr. prodajna cijena sedmodnevne ture morskog kajakarenja za grupu od 5 - 6 turista je reda veličine cijeni iznajmljivanja jedrilice za 5 - 6 osoba, a investicija u opremu potrebnu za pružanje te turističke usluge je višestruko manja.

Posljednje, ali ne i manje važno, idealna sezona za razne vidove pustolovnog turizma u Dalmaciji su upravo proljetna predsezona i jesenska posezona, tako da bi njegov razvoj izvrsno dopunjavao postojeću ponudu „sunca i mora“, te produženjem sezone podizao iskorištenost (a time i prihode i profitabilnost) postojećih smještajnih i drugih turističkih kapaciteta.

Mogućnost kombiniranja nekoliko vrsta ponude pustolovnog turizma, koje se odvijaju u okruženju s bogatom kulturnom, gastro i drugom turističkom ponudom, Dalmaciju kvalificira kao potencijalno vrhunsku destinaciju ovog tipa turizma.

Ponuda temeljena na interpretaciji prirodne i kulturne baštine

Gospodarski gledano, kvalitetna prezentacija očuvane baštine, odnosno prepoznatljive i jedinstvene tradicije življenja na nekom području, ključna je za atraktivnost, kvalitetu, a time i gospodarsku konkurentnost cjelokupne destinacije, jer suvremeni turist želi obogatiti svoje iskustvo nečim novim, drugačijim, izvornim. Osim toga, nakon upečatljive prezentacije vrijednosti područja koje posjećuje posjetitelj će prepoznati i razumijeti njegovu vrijednost pa i platiti za razne turističke usluge kojima se nudi mogućnost doživljaja prezentirane baštine.

Kulturno-sociološki gledano, prezentiranje baštine nekog ruralnog područja vrlo je značajno i za očuvanje identiteta i samopoštovanja lokalne zajednice, koja predstavljanjem vlastite baštine posjetiteljima i sama postaje svjesnija svoje posebnosti i univerzalne vrijednosti.

Ekomuzej nekog područja suvremena je kulturna infrastruktura kojom se čuva, interpretira i predstavlja materijalna i nematerijalna baština nekog područja. Specifičnost ekomuzeja nasuprot konvencionalnih muzeja je izražena uloga lokalne zajednice. Konkretnije, u njegovom nastajanju, lokalna zajednica je ta koja određuje što su ključni elementi baštine njihovog kraja. Kasnije, u njegovom funkcioniranju, lokalna zajednica je ta koja nuđenjem različitih mogućnosti „kušanja tradicije“ predstavlja najveći dio ekomuzeja, u kojemu njegov stalni postav služi kao portal kojim se posjetitelj upućuje na brojne sadržaje in situ. Zbog takve njegove prirode, ekomuzej nije „još jedna dodatna atrakcija“ u nekom području, već okvir koji sve rečene oblike ponude na sofisticirani način prezentira i tržišno plasira.

Ekološka poljoprivreda i kvalitetni tradicijski proizvodi temeljeni na izvornim sortama i pasminama

Ekološka poljoprivreda, s prosječnim rastom od 14% godišnje u posljednjih desetak godina (Organic Monitor 2012), također spada među brzo razvijajuće gospodarske sektore u svijetu.

Većina naprednih gospodarstava već je poprilično odmakla u tranziciji na ekološku proizvodnju. Npr, čak je 19,7% poljoprivrednih površina Austrije pod certificiranom ekološkom proizvodnjom, a drugi predvodnici u EU-u su Švedska s 14,1; Estonija s 12,5; Švicarska s 11,4; Češka s 10,5; te Italija s 8,7. Zbog malo zakašnjelog starta, Hrvatska je, unatoč brzom prosječnom rastu od 40% godišnje tijekom posljednjih pet godina, blizu 3%, ali s ambicioznim planom da nastavi poticati brzi rast i dosegne 8% u 2016. godini.

Dalmacija ima izrazite mogućnosti za ekološku poljoprivredu, posebno u ekološkom uzgoju tradicionalnih autohtonih sorti i pasmina i njihovoj preradi u prepoznatljive, „brendirane“ visokokvalitetne proizvode za turističko tržište. Kako je već rečeno, idealno tržište je ono u sklopu agroturističke ponude, no dok se ona ne razvije, takvi proizvodi sigurno imaju svoje tržište i u sklopu postojeće turističke ponude, naročito ako se takav plasman lokalno proizvedenih visoko kvalitetnih proizvoda u sklopu turističke ponude bude sustavno poticao, što i jest jedan od deklariranih ciljeva razvoja turizma RH.

Osim plasmana na turističkom tržištu, za brendirane ekološke proizvode vrhunske kvalitete, temeljene na autohtonim i

tradicijskim sortama i pasminama, postoji i izvozni potencijal, i to naročito za: vrhunska i kvalitetna vina i ekstradjevičansko maslinovo ulje od autohtonih sorti; tradicijske proizvode od smokve, agruma, rogača, maraske, povrća, ljekovitog bilja; suhomesnate proizvode; ovčje i kozje sireve; med. Činjenica da EU uvozi preko 50% ekoloških proizvoda na svom tržištu, a da upravo iz EU zemalja dolazi najveći broj naših gostiju, od kojih većina izvjesno ima vrlo pozitivnu percepciju kvalitete hrane u Dalmaciji, trebala bi dodatno olakšati izvoz.

Konačno, ne treba podcijeniti ni lokalno tržište, gdje se razvojem izravne prodaje na gospodarstvima (ili kako se popularno zove „prodaja na kućnom pragu“) mogu stvoriti uvjeti u kojima lokalni potrošači mogu dobiti kvalitetnu hranu poznatog podrijetla po povoljnoj cijeni, a da ta cijena lokalnom proizvođaču još uvijek osigurava viši profit, nego u trenutnom slučaju kada je svoj proizvod prisiljen prodavati lancem posrednika. Da se radi o jednostavnoj ali učinkovitoj ideji u koju vrijedi ozbiljno ulagati sugerira i činjenica da zemlje u kojima je ovaj način prodaje najrazvijeniji uključuju Austriju (gdje izravnu prodaju prakticira preko ¾ poljoprivrednih gospodarstava), Njemačku, Italiju i Švicarsku – dakle upravo zemlje koje predvode u razvijenosti i vitalnosti svojih ruralnih područja. Ne slučajno, iste zemlje su predvodnice i po udjelu površina pod ekološkom proizvodnjom, te po razvijenosti agroturizma.

Rast udjela ekološke poljoprivrede u poljoprivredi Dalmacije na 20%, koliko trenutno ima Austrija kao predvodnik održivog ruralnog razvoja u EU-u, podrazumijeva i rast broja ekoloških proizvođača s trenutnih oko 200 na 2.000, odnosno 3 - 4.000 novih radnih mjesta u poljoprivrednoj djelatnosti s konkurentnim proizvodom.

Dalmacija – brend zdrave hrane iz čistog mora

Akvakultura – i marikultura kao njezin dio koji se odnosi na uzgoj u morskom okolišu – globalno su, s godišnjim rastom od prosječno 7 - 8% tijekom posljednjih 30-ak godina (FAO, 2008.), brzo rastući sektori proizvodnje hrane. Uzrok tomu rastu je vrlo jednostavan, i izvjesno se neće mijenjati. Ulov iz ribolova stagnira od sredine 1980-ih godina, unatoč i dalje rastućem ribolovnom naporu. Jedini način da se zadovolji rastuća potražnja za visokovrijednom akvatičkom hranom ostaje uzgoj. Akvakultura je održivija alternativa tradicionalnom ribolovu; sigurniji izvor koji omogućava potpuniju kontrolu kvalitete i zdravstvene ispravnosti; izvor cjenovno dostupnije visoko kvalitetne hrane; pa čak i tehnologija koja pridonosi obnovi prirodnih populacija morskih organizama. Razvoj „pametne, zelene“ akvakulture i marikulture – kao izvora sigurne i kvalitetne hrane i kao izvora novih radnim mjesta u tradicionalno ribarskim područjima – jedan je od tri prioriteta novog Europskog maritimnog i ribarstvenog fonda, koji je glavni instrument provedbe EU zajedničke ribarstvene politike u razdoblju 2014. - 2020.

Takva je zelena marikultura još jedna djelatnost za koju u ruralnoj Dalmaciji postoji potencijal za višestruki rast, iako ona već i danas čini vitalniji dio sektora ribarstva. Učinak mogućeg višestrukog rasta, s trenutnih cca 5.000 t bijele ribe na cca 20.000 t bijele ribe, te s cca 2.000 t školjkaša na cca 20.000 t, značio bi oko 1.000 novih radnih mjesta u realnom sektoru (uz pretpostavljenu produktivnost od 15 – 40 t bijele ribe / zaposleniku i 30 – 50 t školjkaša / zaposleniku). Značaj je tim veći jer se radi o radnim mjestima uglavnom na otocima, gdje drugih mogućnosti zapošljavanja ima

manje, a marikultura je djelatnost koja se idealno uklapa u gospodarsku cjelinu s turizmom i poljoprivredom.

Glavne komparativne prednosti koje bi trebale pridonijeti uspješnoj realizaciji željenog rasta uključuju: čisto more s još puno poluzaklonjenih područja koja su optimalna za današnje tehnologije uzgoja, a koje su trenutno glavno usko grlo za rast proizvodnje u drugim EU državama proizvođačima; postojeće turističko tržište na kojemu visoko kvalitetni proizvodi iz lokalnog uzgoja čine osnovu za kvalitetnu tradicijsku gastroponudu po prihvatljivim cijenama; blizina EU tržišta koje uvozi preko 60% morskih proizvoda; reputacija kristalno čistog mora među EU potrošačima koja se može iskoristiti kao osnova za stvaranje prepoznatljivog brenda proizvoda više kvalitete, a time i povoljnije tržišne pozicije.

Stanje na EU tržištu s povremenim rušenjem cijena uzrokovanim prezasićenim tržištem i njime uzrokovanim problemima u poslovanju, kao i spomenute postojeće pretpostavke za stvaranje brenda prepoznatljivog ekološkog proizvoda više vrijednosti i sa svojim ograničenim segmentom na tržištu, sugeriraju strateško opredjeljenje za ekološki uzgoj kao izbor koji je dugoročno i ekonomski vrlo razuman. Drugo sigurno smisleno strateško opredjeljenje je i nastojanje na diverzifikaciji uzgoja s novim vrstama u uzgoju, te tako zadovoljavanje potražnje na manje zasićenom dijelu tržišta.

S obzirom na konsolidiranost sektora (tržište s malim brojem relativno velikih proizvođača, naročito u uzgoju ribe), treba reći da će – za razliku od drugih sektora u ovim Smjernicama, gdje su nositelji rasta i razvoja u prvom redu mikro i mala poduzeća – u slučaju marikulture, važni nositelji rasta i razvoja biti poduzeća u klasi srednje velikih ili funkcionalne asocijacije manjih proizvođača.

ŠTO ZELENA RAZVOJNA OPCIJA MOŽE DONIJETI DALMACIJI?

- stvaranje 8 - 10.000 radnih mjesta u realnom sektoru, u ruralnoj Dalmaciji (2.000 - 3.000 u agroturizmu; cca 1.000 vezano uz pustolovni turizam; 3 - 4.000 u ekološkoj poljoprivredi i uz nju vezanoj proizvodnji tradicijskih proizvoda; cca 1.000 u ekološkom uzgoju ribe i školjkaša), te uz njih vezanih dodatnih 1.000 radnih mjesta u pratećem uslužnom sektoru;
- procijenjeni doprinos rastu BDP-a Dalmacije od 3 - 4%, a ako se promatraju samo ruralna područja gotovo dvostruko više,
- niz pozitivnih učinaka na očuvanje prirodne i kulturne baštine te razvoj društvenih i ekonomskih potencijala ruralne Dalmacije;
- ruralni prostor koji postaje mjesto više kvalitete života za svoje stanovništvo i privlačan prostor za posjetitelje i povremene stanovnike.

Dodatni motiv da se ovi razvojni potencijali shvate ozbiljno je i činjenica da će za poticanje ruralnog razvoja Hrvatska imati na raspolaganju značajna sredstva iz više EU fondova. Iz najvažnijeg, Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, Republika Hrvatska će imati na raspolaganju više od 300 mil. € godišnje, od čega je, za ilustraciju, na poticanje poduzetništva u proračunskom razdoblju koje završava na razini EU-a potrošeno oko 35%.

Učinak mogućeg višestrukog rasta, s trenutnih cca 5.000 t bijele ribe na cca 20.000 t bijele ribe, te s cca 2.000 t školjkaša na cca 20.000 t, značio bi oko 1.000 novih radnih mjesta u realnom sektoru

“Iako na regionalnoj razini postoje brojni subjekti poduzetničke infrastrukture koji pružaju potporu u osmišljavanju i provedbi projekata ruralnog razvoja, činjenica je ipak da je broj realiziranih projekata ograničen i da se stvarne promjene u ruralnim područjima dešavaju nezadovoljavajuće sporo.

4

Poticanje zelenog ruralnog razvoja – iskustva, prijedlozi i smjernice

POTICANJE ZELENOG RURALNOG RAZVOJA – ISKUSTVA, PRIJEDLOZI I SMJERNICE

Pojednostavljeno, aktivnosti projekta COAST-a bile su usmjerene na poticanje privatnog sektora na osmišljavanje i realizaciju projekata zelenog ruralnog poduzetništva. U prethodnim poglavljima ovih Smjernica opisani su resursi ruralne Dalmacije koji predstavljaju izvrsnu razvojnu priliku upravo za tipične zelene projekte koji su podržani projektom COAST. Dotaknuti su globalni tržišni trendovi ili regije usporedivih obilježja koje su slične razvojne prilike u znatnoj mjeri već iskoristile. Naglašene su i mogućnosti relativno povoljnog financiranja takvih projekata nacionalnim sredstvima i EU fondovima.

Zelene razvojne opcije predstavljene u ovim Smjernicama sigurno nisu radikalno nove ideje. U funkciji su instrumenti kojima ih, između ostaloga, potiču resorna ministarstva, HBOR ili programi EU-a. Pored toga na regionalnoj razini postoje i brojni subjekti poduzetničke infrastrukture koji pružaju potporu u osmišljavanju i provedbi takvih projekata. Činjenica je ipak da je broj realiziranih projekata ograničen i da se stvarne promjene u ruralnim područjima dešavaju nezadovoljavajuće sporo. Stoga je prvi zadatak projekta COAST bio da demonstrira mogućnosti zelenog ruralnog razvoja u Dalmaciji. Ovo je prije svega ostvareno Programom poticanja zelenog poduzetništva u uskoj suradnji sa županijskim razvojnim agencijama kojima su izravno poticani zeleni poduzetnici, ali i brojnim drugim neizravnim mjerama kojima je stvarano poticajno okruženje za održivi ruralni razvoj. Pri tome su prikupljena korisna

iskustva, uočene slabosti i prepreke te formulirani prijedlozi za njihovo otklanjanje. Ovo su suštinske teme kojima se Smjernice bave u nastavku a namijenjene su svim dionicima ruralnog i regionalnog razvoja kao jedna od podloga u raspravama o budućim ruralnim politikama. Ova tema je sigurno dodatno aktualna s obzirom na trenutne aktivnosti na izradi Programa ruralnog razvoja RH za programsko razdoblje 2014. – 2020.

Ove Smjernice nemaju ambiciju sveobuhvatnog bavljenja problematikom poticanja održivog ruralnog razvoja pa su teme obrađene u nastavku upravo one koje su se provedbom projekta COAST pokazale najvažnijim, odnosno gdje postoji najveći prostor za unaprjeđenja. Provedba programa ruralnog razvoja na regionalnoj razini čini se najvećim izazovom, posebno koordinirano funkcioniranje poduzetničke potporne infrastrukture. Potpornu infrastrukturu za regionalni i ruralni razvoj čine brojne institucije od kojih su najvažnije županijske razvojne agencije, a tu su i poduzetnički centri te institucije poduzetničkog obrazovanja. Dio te infrastrukture je i mreža poslovnih savjetnika kao i razni potporni programi pri civilnim udrugama. Za ruralni razvoj posebno je važna Poljoprivredna savjetodavna služba s mrežom područnih ureda. Postoje i brojne službe za poticanje malog gospodarstva i poduzetništva pri jedinicama lokalne samouprave, a doprinos daju i druge institucije kao što su Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost i druge.

Smjernice su namijenjene svim dionicima ruralnog i regionalnog razvoja kao jedna od podloga u raspravama o budućim ruralnim politikama

Vezano za ponudu savjetodavnih usluga potrebno je raditi na njihovoj specijalizaciji sukladno regionalnim razvojnim prioritetima.

U nastavku su aktivnosti na poticanju održivog ruralnog razvoja koje se provode na regionalnoj razini komentirane u smislu uočenih slabosti te su, temeljeno na iskustvu projekta COAST, dane preporuke za njihovo otklanjanje. Radi jasnije prezentacije, aktivnosti i funkcije regionalne poduzetničke potporne infrastrukture su strukturirane u tri glavne grupe:

1. aktivnosti izravne pomoći poduzetnicima, dakle one usmjerene pojedinačno na poduzetnike od faze informiranja i animiranja do monitoringa i mentoriranja projekta u provedbi;
2. aktivnosti na razini sektora i proizvođačkih skupina, kojima se malim poduzetnicima pomaže da udruživanjem i zajedničkim djelovanjem postanu konkurentniji na tržištu;
3. aktivnosti upravljanja regionalnom poduzetničkom potpornom infrastrukturom, kojima se definiraju ciljevi, koordiniraju aktivnosti i provedba pojedinih mjera, prate i ocjenjuju rezultati te predlažu korektivne akcije.

1. Aktivnosti izravne pomoći poduzetnicima - što je bitno? Poduzetnik mora imati na raspolaganju informacije, specijaliziranu savjetodavnu uslugu, povoljno financiranje i/ili jamstvo koje prepoznaje lokalnu specifičnost, bankarsku uslugu i mentorstvo

1.1 Informiranje i motiviranje poduzetnika. Prvi korak poduzetničke inicijative je prepoznavanje poslovne prilike. Ovo se, uz financijske i materijalne resurse, svodi na posjedovanje informacija te znanja i vještina potrebnih za uspješno osmišljavanje, pokretanje i vođenje zelenog poduzetničkog projekta. Očito je da je broj onih koji dolaze potpuno spremni, odnosno idealno ispunjavaju ove uvjete vrlo ograničen. Za sve ostale koji ispunjavaju

OSNOVNE AKTIVNOSTI POTICANJA ZELENOG RURALNOG PODUZETNIŠTVA

Aktivnosti izravne pomoći poduzetnicima

1. Informiranje i motiviranje poduzetnika
2. Ponuda specijaliziranih savjetodavnih usluga
3. Osiguranje povoljnog financiranja i jamstava
4. Osiguranje monitoringa i mentoriranja

Aktivnosti na razini sektora i proizvođačkih skupina

1. Jačanje kapaciteta i poticanje inovacija
2. Osiguranje certificiranja kvalitete
3. Poticanje i stimuliranje udruživanje
4. Izrada sektorskih programa i akcijskih planova

Upravljanje regionalnom poduzetničkom potpornom infrastrukturom

1. Definiranje razvojnih ciljeva
2. Definiranje nositelja koordinacijske uloge
3. Praćenje i ocjenjivanje
4. Identificiranje zapreka i iniciranje korektivnih mjera
5. Motiviranje subjekata poduzetničke infrastrukture i nagrađivanje uspješnosti

Osnovne funkcije, odnosno aktivnosti sustava poticanja ruralnog poduzetništva koji se na regionalnoj razini realizira provedbom programa ruralnog razvoja

barem dio uvjeta potrebno je osigurati pomoć koja kreće od općih informacija o poduzetničkim prilikama, mogućnostima financiranja i dobivanja jamstava do specijalizirane savjetodavne pomoći u izradi ozbiljnog poslovnog ili tehnološkog plana. Iskustva projekta COAST pokazuju da je, uz važnost kvalitetnog i učinkovitog činjeničnog informiranja, jednako značajan pristup poduzetniku tako da osjeti da nije sam, da postoji iskreni interes za njegov projekt i kapaciteti za sustavnu podršku. U situaciji razumljive nesigurnosti, pogotovo kod poduzetnika početnika, ovo može biti kritičan motivirajući faktor.

1.2 Ponuda specijaliziranih savjetodavnih usluga. Zeleni projekti su po svojoj prirodi inovativniji i zahtijevaju dodatna znanja i vještine. Poduzetnici obično imaju neujednačena znanja, neki- ma je npr. tehnologija organskog uzgoja vrlo bliska za razliku od marketinga i plasmana proizvoda. Vrlo je bitno nakon što se potencijalni poduzetnik (ili postojeći koji širi svoje aktivnosti) doka- že kao dovoljno ozbiljan, izvršiti procjenu mogućih slabosti (nje- ga kao poduzetnika i njegovog poslovnog plana/ideje) i tipa po- moći koja mu je potrebna. Važno je jasno definirati tko u susta- vu vrši ovu ulogu. Uloga savjetnika je da ga uputi na one koji mu tu specijaliziranu pomoć mogu pružiti. Osobni angažman spe- cijaliziranih savjetnika je i najskuplji pa je ovisno o temi uputno koristiti učinkovitije načine prijenosa informacija (od izdavanja praktičnih priručnika do internetske stranice s edukacijskim vi- deomaterijalima). Poljoprivredna savjetodavna služba je, kada se govori o poticanju zelenog ruralnog razvoja, svakako nezaobila- znii resurs i nužno je maksimalno je uključiti u sve programe. Ako se prihvati zeleni razvoj kao pametna regionalna specijalizacija Dalmacije, onda svakako postoji prostor za ciljanu dodatnu spe- cijalizaciju s naglaskom na ekološkim poljoprivrednim praks- ma. Napor je potrebno učiniti sa strane ponude poslovnih savje- todavnih usluga (npr. savjetnici HAMAG-a) na način da se osigura

Projektom COAST je ukupno prošlo više od 300 poduzetničkih ideja kojima se apliciralo za financijsku potporu. Od 97 projekata koji su po- stali korisnici PPZP potpora samo njih 30-ak je već s prvom aplikaci- jom ispunilo sve uvjete natječaja. Očito je da bi bez ciljane savjetodav- ne pomoći ostalim poduzetnicima u osmišljavanju kvalitetnijeg pro- jekta kao i unaprjeđenju njihovih znanja i vještina rezultati projekta bili bitno slabiji.

njihova specijalizacija sukladno regionalnim razvojnim prioriteti- ma. U cilju stimulacije izvrsnosti savjetnika pa i njihovog dodat- nog nagrađivanja poželjno je praćenje uspješnosti savjetovanih projekata i poduzetnika kao dio redovitog monitoringa i mento- riranja opisanih u nastavku.

1.3 Osiguranje povoljnog financiranja i jamstava. Ovo je naj- zastupljeniji oblik potpore, a projektna iskustva govore (iako se situacija nerijetko brzo mijenja) da su jamstva često značajnija od povoljnog financiranja. Za javni sektor ovo je najjednostavniji instrument koji se brzo realizira, dovoljno je donijeti odluku o alociranju novca i definirati uvjete financiranja. S obzirom na ras- položivost povoljnog financiranja preko HBOR-a kao i mogućno- sti koje nude EU fondovi već danas, a posebno nakon skorog pri- stupanja EU-u, pitanje povoljnog financiranja nešto gubi na zna- čaju. Iskustva programa poticanja zelenog poduzetništva (PPZP) uspostavljenog pri županijskim razvojnim agencijama pokazu- je da je povoljno financiranje svakako nužan uvjet, ali ne i dovo- ljan za uspješnost programa jer u nedostatku dobrih projekata raspoloživost povoljnog financiranja i jamstava ne znači puno. I pored drugih izvora financiranja zajedničko je iskustvo svih par- tnera PPZP-a da je postojanje regionalnog kreditno jamstvenog

Iskustva projekta COAST pokazuju da je povoljno financiranje svakako nužan uvjet, ali ne i dovoljan za uspješnost programa jer u nedostatku dobrih projekata raspoloživost povoljnog financiranja i jamstava ne znači puno.

U slučaju malih poduzetnika i poduzetnika-početnika banke su spremnije prihvaćati projekte kada vide da postoje i drugi partneri koji tehnički pomažu poduzetniku i djelomičnim jamstvima preuzimaju dio rizika.

instrumenta korisno kao sredstvo preciznije podrške lokalno prepoznatim razvojnim prioritetima. Prirodna podjela bi bila da se nešto veći projekti financiraju preko HBOR-a dok za manje projekte lokalni financijski instrumenti mogu biti prilagodljiviji i time učinkovitiji. Pri tome nije nevažno naglasiti i značaj brzine obrade pojedinog projekta koja je često na strani lokalnog instrumenta.

1.4 Korištenje bankarskih usluga. Banke su vrlo racionalan subjekt a projekti ruralnog zelenog poduzetništva su za banke objektivno mali projekti. Njihova inovativnost se uz njihovu veličinu često percipira kao rizik. Stoga da bi se olakšale procjene rizika koje banke provode, poželjno je nadležnim službama banaka ponuditi portfolio tipičnih projekata zelenog ruralnog poduzetništva gdje će se ukazati na tržišni potencijal tih projekata kao i na druge koristi koje oni donose. Drugi motivirajući čimbenik za banke su upravo ti integralni pozitivni učinci koje zeleni projekti imaju na lokalne zajednice. Podržavajući takve projekte banke šalju poruku svoje društvene odgovornosti i rado to koriste u marketinške svrhe. Projekt COAST je kroz nekoliko radionica pa i ovim Smjernicama pokušao pokazati sve koristi zelenog ruralnog poduzetništva. Preko županijskih razvojnih agencija razvijen je formalni partnerski odnos sa Splitskom i Jadranskom bankom. Svakako važno iskustvo je da su u slučaju malih poduzetnika i poduzetnika-početnika banke spremnije prihvaćati projekte kada vide da postoje i drugi partneri koji tehnički pomažu poduzetniku i djelomičnim jamstvima preuzimaju dio rizika.

1.5 Osiguranje monitoringa i mentoriranja. Nakon što uspješno provedene gore opisane aktivnosti izravne pomoći poduzetnicima dovedu poduzetnički projekt u fazu realizacije, može se činiti da je zadatak završen. Iskustvo pokazuje da to često nije tako i da su pred poduzetnicima gotovo uvijek izazovi neplaniranih okolnosti. Među projektima zelenog ruralnog poduzetništva

posebno osjetljivi se pokazuju oni većeg obujma proizvodnje koji se ne oslanjaju na kratke opskrbe lance kao što je izravna prodaja ili direktna lokalna dostava. Pitanje plasmana proizvoda u situaciji kada udruživanje u proizvođačke grupe ne funkcionira, može postati značajan problem. Već i jednostavan, bazični monitoring ruralnih projekata može ukazati na razmjere problema. S jedne strane takvi i slični problemi se lakše rješavaju stručnim mentoriranjem koji će ponuditi optimalni savjet, ali i registrirati problem i na njega reagirati drugim mjerama. Monitoring i mentoriranje upravo daju vrijedne povratne informacije o rješenjima koja u praksi bolje ili lošije funkcioniraju te omogućava korekcije sustava. Kao i za većinu ostalih aktivnosti važno je jasno razraditi zadatak monitoringa i mentoriranja te definirati nositelja. U prilogu 1 je tablica s osnovnim podacima o svim projektima izravno podržanim programima poticanja zelenog poduzetništva kao i karta s lokacijama tih projekata.

2. Aktivnosti na razini sektora i proizvođačkih skupina – što je bitno? Informiranje i edukacija na razini sektorskih skupina, certificiranje i prepoznavanje kvalitete, udruživanje za vidljivost na tržištu, sektorski program i akcijski plan koji se provodi i prati i unaprjeđuje

2.1 Jačanje kapaciteta i poticanje inovacija. U prvoj grupi aktivnosti usmjerenih na izravnu pomoć poduzetnicima radilo se prije svega o savjetodavnoj pomoći konkretnim poduzetnicima u pripremi konkretnih poduzetničkih projekata. U ovoj se grupi aktivnosti naglašava jačanje kapaciteta informiranjem i edukacijom na razini sektora ili proizvođačkih skupina. Ovaj oblik edukacije i poticanja inovacija je učinkovitiji i bolje koristi skupo vrijeme specijaliziranih

stručnjaka koji ga provode. Poticanje prijenosa znanja u poljoprivredi ali i drugim zelenim ruralnim sektorima bitan je faktor konkurentnosti ovih sektora. U cilju veće racionalnosti poželjno je koristiti različite medije i formate kroz koje se prezentiraju edukacijski materijali za članove proizvođačkih skupina.

2.2 Osiguranje certificiranja kvalitete. Jedan od bitnih zadataka javnog sektora je uspostava sustava kvalitete za različite segmente ruralnog poduzetništva. Dalmacija je primjer regije čija biogeografska obilježja i usitnjena vlasnička struktura ne omogućavaju masovnu poljoprivrednu proizvodnju baziranu na ekonomiji razmjera. Orijentacija na kvalitetu i izvornost u poljoprivredi kao i u agroturizmu ili pustolovnom turizmu temelj je konkurentnosti i jedinstvenosti dalmatinske ruralne ponude. Certificiranje izvornih, kvalitetnih, tradicijskih i posebno ekoloških proizvoda dobar je put prema stvaranju vjerodostojnog brenda koji će proizvode i usluge ruralne Dalmacije učiniti prepoznatljivim. Jedan od segmenata osiguranja kvalitete odnosi se i na očuvanje tradicijskih ambijentalnih vrijednosti kvalitetnim oblikovanjem poljoprivrednog krajobraza, tradicijskih ruralnih naselja i obiteljskih gospodarstava. Ovime se bitno unaprjeđuje turistički potencijal i privlačnost ruralne Dalmacije. Ustrajnost u prepoznavanju temeljnih vrijednosti Dalmacije i njezine baštine je ujedno najbolji put prema očuvanju njenog identiteta. Regionalna specijalizacija poslovnih savjetnika za projekte ruralnog poduzetništva u Dalmaciji trebala bi uključivati poznavanje svih sastavnica kvalitete ruralnog poduzetničkog projekta, uključujući i postojeće sustave certificiranja kvalitete.

2.3 Poticanje i stimuliranje udruživanja. Udruživanje na razini sektora i proizvođačkih skupina vjerojatno je jedna od najvažnijih ali i najzahtjevnijih pretpostavki razvoja konkurentnog ruralnog poduzetništva. Iz iskustva projekta COAST tipično ograničenje

mikro i malog poduzetništva je postizanje kritične mase ponude visoke standardne kvalitete. Veličina je ponude kritična jer ona daje i pregovaračku moć na tržištu i mogućnost financiranja potrebnih marketinških aktivnosti kojima se na tržištu postaje vidljiv. Stoga je dugoročno nužno poticati, stimulirati pa i nekim mjerama obvezivati na udruživanje. U situaciji nepostojanja ili nefunkcioniranja proizvođačkih skupina sposobnih da se zajedno izbore za poziciju na tržištu često je dobar savjet orijentacija na kratke opskrbe lance i lokalna tržišta (izravna prodaja na gospodarstvu, direktna dostava) koji donose pozitivne gospodarske i okolišne učinke. Iskustva projekta COAST pokazuju da su ovakvi projekti najrobusniji pogotovo kada se radi o obiteljskim poljoprivrednim ili agroturističkim gospodarstvima koja nisu orijentirana na rast.

2.4 Izrada sektorskih programa i akcijskih planova. Sektorski programi i akcijski planovi su važna podloga za informirano odlučivanje o prioritetima i optimalnom redoslijedu provedbe različitih aktivnosti kojima se planira razvoj sektora kao npr. ekološke poljoprivrede, školjkarstva ili ruralnog turizma. Važno je da se njima uočavaju slabosti i potencijali te definiraju prioritetne akcije na razini sektora za konkretan teritorij i njegove posebnosti. Ovakvim se dokumentima također definira pozicija sektora ili proizvođačke skupine u pregovorima oko izmjena regulatornog ili institucionalnog okvira na nacionalnoj ili regionalnoj razini. Udruživanje u sektorske ili proizvođačke skupine je pretpostavka za izradu i provedbu kvalitetnijih sektorskih programa i akcijskih planova iako, kao u slučaju izrade Akcijskog plana za razvoj ekološke poljoprivrede u Dalmaciji, sam plan može dati argumente i poticaj za udruživanje.

U prilogu 2 prikazane su važnije aktivnosti kojima se na razini sektora i proizvođačkih skupina poticao razvoj zelenog ruralnog poduzetništva u Dalmaciji.

Udruživanje na razini sektora i proizvođačkih skupina vjerojatno je jedna od najvažnijih ali i najzahtjevnijih pretpostavki razvoja konkurentnog ruralnog poduzetništva.

3. Upravljanje regionalnom poduzetničkom potpornom infrastrukturom – što je bitno? Jasni ciljevi, jasno određen koordinator, tko je odgovoran za rezultat, gdje su problemi i prepreke i kako ih riješiti u kratkom vremenu, motivacija za uspješnost – financiranje na temelju ostvarenih rezultata

3.1 Definiranje razvojnih ciljeva. Ozbiljno upravljanje nekim razvojnim programom na regionalnoj razini nije moguće bez jasno postavljenih, kvantificiranih i time lako mjerljivih razvojnih ciljeva. Nije jasno zbog čega se neki jasni razvojni ciljevi koje su najodgovorniji predstavnici izvršne vlasti iskazali na nacionalnoj razini ne projiciraju na regionalnu razinu i postaju ciljevi koje opisana regionalna infrastruktura treba obaviti. Na primjer, ako se govori o 50.000 novih radnih mjesta u malom gospodarstvu ili 50 milijardi novih investicija privatnog sektora te je brojeve sigurno moguće prevesti na regionalnu teritorijalnu razinu i podijeliti na razvojna područja jedno od kojih je ruralni razvoj. Ovo bi trebalo biti moguće znajući da Hrvatska danas ima razrađen sustav razvojnog planiranja od nacionalnih strateških dokumenata i operativnih programa, preko županijskih do lokalnih razvojnih strategija. Ono što je izazov je osigurati njihovu međusobnu usklađenost kroz horizontalnu i vertikalnu koordinaciju kao i koordinaciju razvojnog i prostornog planiranja. U praksi to znači da regionalne razine (a) sudjeluju u formuliranju nacionalnih razvojnih ciljeva i izradi strateških dokumenata i (b) jednom kada su ti dokumenti usvojeni dužni su te ciljeve prenijeti i razraditi u regionalnim razvojnim i prostorno planskim dokumentima.

3.2 Definiranje nositelja koordinacijske uloge. Kada se uzmu u obzir svi subjekti koji pružaju neki oblik potpore ruralnom razvoju očito je da u cjelini i angažirani broj ljudi i sredstva koja se troše nisu mali. Ono što se čini da nedostaje je jasno definiranje partnera s koordinacijskom ulogom koji je neposredno odgovoran za ukupnu realizaciju zadataka i ciljeva programa ruralnog razvoja na razini županije. Provedbom brojnih mjera iz nacionalnog Programa ruralnog razvoja za razdoblje 2014. - 2020. potreba za jasno alociranom koordinacijskom ulogom te integralnom odgovornošću za ukupne rezultate postati će još važnija. Integralna odgovornost za uspjeh programa ruralnog razvoja na regionalnoj razini između ostalog za glavnog koordinatora podrazumijeva i obavezu identificiranja zapreka ostvarenju ciljeva te direktni pristup razinama i resorima koji zapreke mogu otkloniti.

3.3 Praćenje i ocjenjivanje uspješnosti provedbe programa. Mjerila za praćenje i ocjenjivanje nekog regionalnog razvojnog programa trebala bi biti ugrađena u sami program. Da bi bilo moguće pratiti i ocjenjivati uspješnost nekog programa, preduvjet je ispunjenje dva uvjeta, jasni zadaci i ciljevi (brojčano određeni) kao i jasno alocirana središnja koordinacijska uloga. Problem može nastati ako se na regionalnoj razini pojedine mjere nacionalnog Programa ruralnog razvoja provode, prate i ocjenjuju odvojeno, svaka za sebe, bez praćenja i ocjenjivanja uspješnosti programa u cjelini. Dakle pojedinačno praćenje provedbe mjera je potrebno, ali je jednako bitno pratiti i uspješnost programa u cjelini. Između ostalog, praćenje i ocjenjivanje se odnosi na funkcioniranje subjekata poduzetničke infrastrukture i ono je temelj za stimuliranje uspješnih partnera. Dobro je utvrditi jednostavne i standardizirane formate za praćenje i ocjenjivanje radi lakšeg agregiranja informacija na nacionalnoj razini.

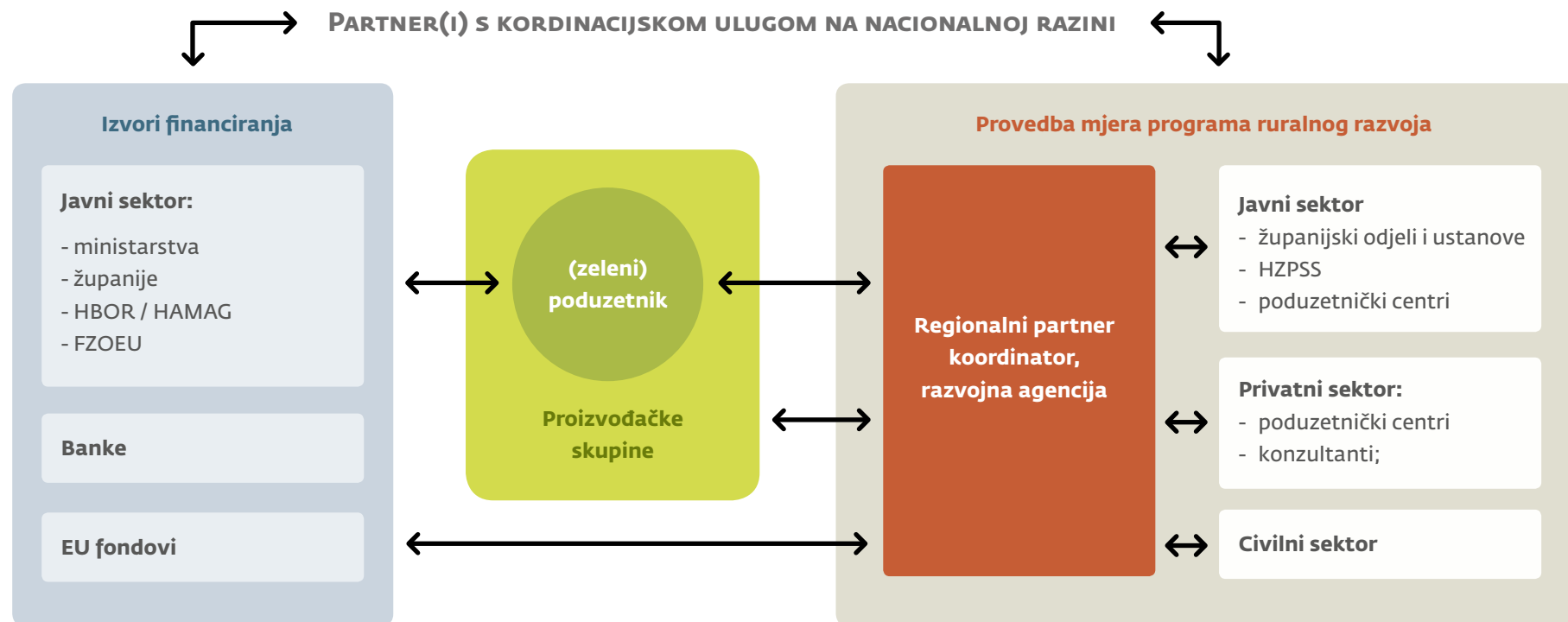
3.4 Identificiranje zapreka i iniciranje korektivnih mjera.

Jedan od glavnih razloga značaja praćenja i ocjenjivanja je upravo uočavanje problema u provedbi i pravodobno reagiranje. Npr. promjena uvjeta kreditiranja ili uvjeta korištenja nekog EU fonda može zahtijevati reakciju pogotovo ako promjena predstavlja otežavajuću okolnost u realizaciji zacrtanih ciljeva. Važno je da svi partneri s novonastalim zaprekama upoznaju glavnog koordinatora programa. Jednako je tako važno da regionalni koordinator ima pristup nacionalnim koordinacijskim tijelima gdje prenosi uočene zapreke i preko kojih izravno utječe na njihovo otklanjanje (ili dobiva pravo na redefiniciju razvojnih ciljeva koji su mu zadani).

3.5 Motiviranje partnera i nagrađivanje uspješnosti.

Partneri koji čine potpunu infrastrukturu ruralnom razvoju dolaze iz javnog, privatnog i civilnog sektora. Njihovi kapaciteti su znatni uz uvjet prije naglašene dobre međusobne koordiniranosti u provedbi programa kao i mogućnost ciljanog stručnog usavršavanja (specijalizacije) vezano za razvojne prioritete regija u kojima rade. Za preporučiti je da kriteriji za proračunsko financiranje regionalne, od strane nacionalne razine, slijede logiku honoriranja uspješnosti, dakle da se u formi partnerskih ugovora utvrđuju pravila i kriteriji financiranja na temelju ostvarenih rezultata. Dobra mogućnost je modularno financiranje kojim se po ispunjavanju zadanih mjerila u zadanom vremenu odobrava dodatno financiranje.

PARTNERI I ODNOSI U SUSTAVU POTICANJA (ZELENOG) RURALNOG PODUZETNIŠTVA

Integralnost u pristupu ruralnom razvoju

Projektom COAST je, između ostaloga, prepoznat značaj integralnog i teritorijalnog pristupa u analiziranju i formuliranju razvojnih strategija i projekata u ruralnim područjima Dalmacije. Integralnost pristupa se posebno iskazuje:

- ukupnim sagledavanjem i vrjednovanjem svih oblika teritorijalnog kapitala, odnosno resursa kojima neko područje raspolaže i koji čine njegov razvojni potencijal;
- odabirom takvih razvojnih opcija koje za konkretan teritorij proizvode višestruke koristi – ekonomske, socijalne i demografske, ekološke te kulturne.

Bavljenje ruralnim razvojem u okviru projekta COAST, kao područjem koje zahtijeva integralni, multisektorski i multiresorni pristup, nije bilo bez teškoća. Dobar primjer je seoski turizam ili agroturizam gdje je nejasno koji resor bi trebao biti odgovoran a najbolje bi bilo osigurati usku suradnju više resora. Zato je nedavno formiranje nacionalnih multiresorskih koordinacijskih tijela s operativnim ovlastima svakako korak u dobrom smjeru.

Teritorijalni pristup i lokalne razvojne strategije

Teritorijalnost u pristupu znači prepoznavanje i uvažavanje lokalnih osobitosti, od prirodnih do socijalnih i kulturnih. Svaka razvojna politika koja uvažava teritorijalnu dimenziju dobiva na

konkretnosti i upotrebljivosti. Teritorijalni pristup je bitan i u praćenju i ocjenjivanju rezultata provedbe programa ruralnog razvoja.

Uvažavanje teritorijalnog pristupa bi za posljedicu trebalo imati dvosmjerne veze razvojnog i prostornog planiranja (županijske i lokalne razvojne strategije nasuprot županijskih i općinskih prostornih planova) što danas nije slučaj. Projektom COAST praćena je izrada nekoliko lokalnih razvojnih strategija, a četiri su imale izravnu pomoć projekta. One su značajan instrument participativnog planiranja lokalnog razvoja (LEADER pristup) a značajne su i u sustavu korištenja EU fondova.

Lokalne su razvojne strategije posebno korisne kada:

- nude konkretne, kreativne i time za poduzetnike poticajne poslovne ideje koje proizlaze iz analize lokalne resursne osnove, a ne generičke mjere koje mogu biti praktički iste za bilo koje područje;
- daju naglasak na realni sektor i poticanje projekata koji direktno stvaraju nove vrijednosti u sektorima poljoprivrede, turizma, ribarstva te zaštiti i interpretaciji prirodne i kulturne baštine (kao i njihovim različitim kreativnim kombinacijama).

Poticanje realnog sektora je najzahtjevnije pa se od njega često bježi u investicije javnog sektora, posebno infrastrukturu, zaboravljajući da će ona tražiti skupo održavanje koje zahtijeva nova sredstva koja mogu doći samo iz iscrpljenog realnog sektora.

Sustavne i administrativne zapreke razvoju

Radi se o problemima i zaprekama čije rješavanje nadilazi ambicije jednog regionalnog projekta kao što je COAST. Važno je ipak naglasiti da praćenje i ocjenjivanje regionalne provedbe programa ruralnog razvoja kao i drugih razvojnih programa ne može zatvoriti oči na te vrste zapreka. Postavlja se pitanje što ako inzistiranje na nekom zahtjevu (npr. potpuno riješeni imovinsko pravni odnosi, procedure i zakonski uvjeti koji se zbog neučinkovitosti javne

uprave predugo rješavaju ili nepostojanje prostorno planskih uvjeta) na dulje vrijeme ili trajno onemogućava realizaciju značajnih projekata. Ako takve zapreke bitno otežavaju postizanje zacrtanih razvojnih ciljeva moguće je koristiti određena privremena rješenja kojima se zapreke otklanjaju. Često smo svjedoci da sami sebi namećemo propise i uvjete koji postaju ozbiljne zapreke i izgovori a ne instrumenti rješavanja problema (npr. pojedini uvjeti za mjere iz IPARD programa). U tom smislu su propisi za poticanje investici-ja, nedavno doneseni i oni u pripremi, na dobrom putu.

Ključne smjernice i prijedlozi

- zeleno poduzetništvo je idealni oblik pametne specijalizacije ruralne Dalmacije jer je utemeljen na lokalnim resursima i tradiciji, jer je ekološki održiv i jer maksimalno uključuje članove lokalnih zajednica, koristeći njihova znanja i resurse;
- potporna infrastruktura na regionalnoj razini je ključni izazov za uspješnu praktičnu provedbu programa ruralnog razvoja, a na nacionalnoj razini je da postavi pravila igre i osigura uvjete i mehanizme koji će tu infrastrukturu razvijati, koordinirati i stimulirati;
- zeleno ruralno poduzetništvo kao segment ukupnog ruralnog poduzetništva ne zahtijeva posebnu ili odvojenu potpornu infrastrukturu, ali svakako zaslužuje pozitivnu diskriminaciju kroz nešto povoljnije uvjete ili dodatne poticajne mjere;
- uvažavajući trenutnu gospodarsku situaciju, u poticanju ruralnog razvoja bitno je naglasak staviti na realni sektor, odnosno sve oblike ruralnog poduzetništva koji stvaraju nove vrijednosti i radna mjesta;
- važne aktivnosti izravnog poticanja poduzetnika te poticanja preko proizvođačkih skupina dobro su prepoznate kroz nadređene EU politike ruralnog razvoja i kao takve trebaju biti transponirane u nacionalni Program ruralnog razvoja, čime će biti osigurani resursi za njihovu provedbu;
- aktivnosti kritične za uspjeh poticanja ruralnog poduzetništva i razvoja su one na dobrom upravljanju regionalnom poduzetničkom infrastrukturom kao pretpostavkom njenog učinkovitog funkcioniranja u provedbi mjera Programa ruralnog razvoja;
- jačanje kapaciteta regionalne poduzetničke infrastrukture jedan je od preduvjeta za njeno učinkovito funkcioniranje, ujedno i jedan od bitnih zahtjeva nadležnih EU tijela kao dokaz spremnosti za provedbu Programa ruralnog razvoja;
- funkcioniranje regionalne poduzetničke infrastrukture kritični je preduvjet za uspješnu apsorpciju znatnih sredstava iz nekoliko fondova EU-a, posebno Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, koji će biti na raspolaganju hrvatskim regijama u financijskom okviru za razdoblje 2014. – 2020. godine.

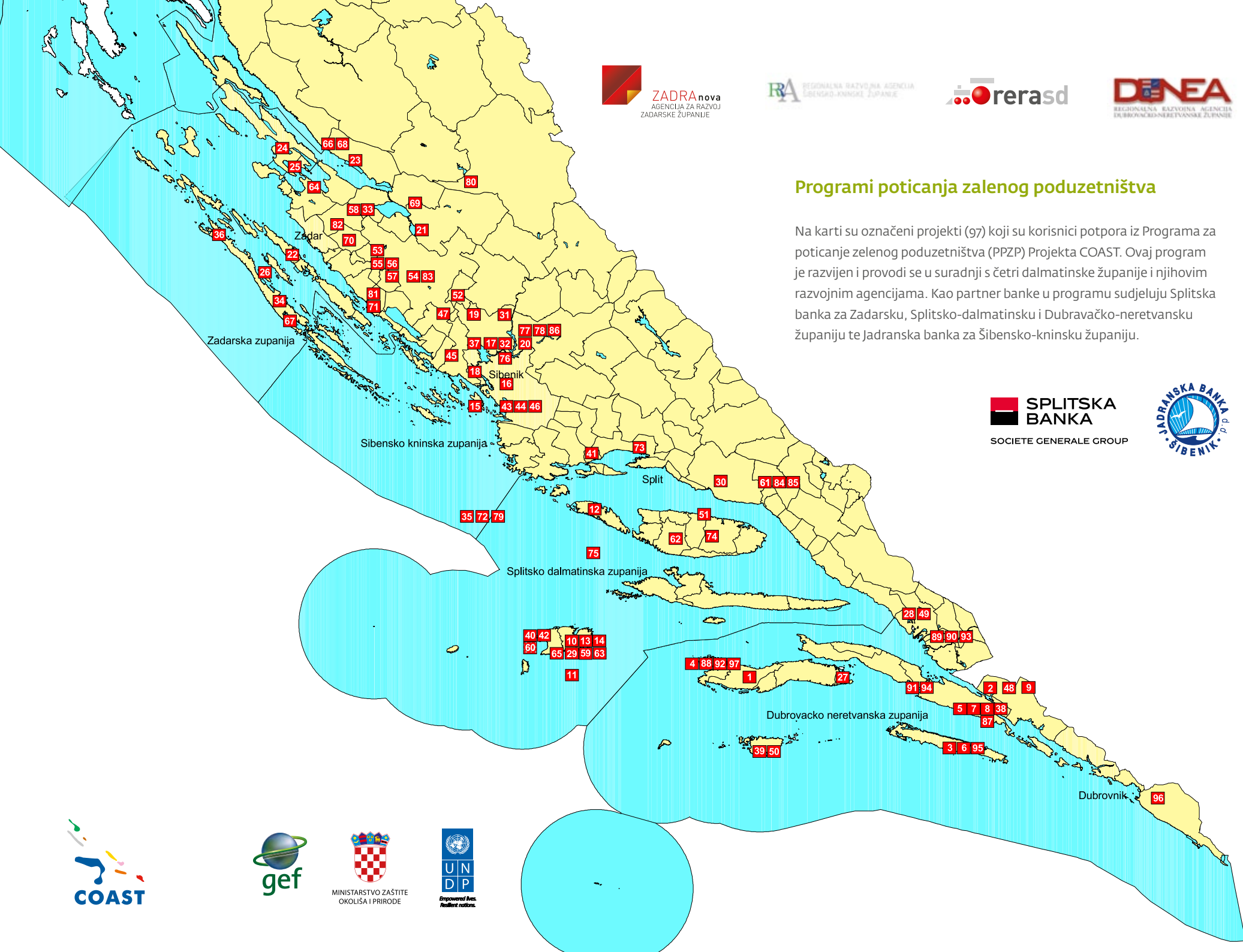
PRILOG 1

Program poticanja
zelenog poduzetništva:
katalog projekata zelenog
poduzetništva podržanih
kroz COAST / PPZP

“Ukupna investicijska vrijednosti zelenih poduzetničkih projekata koji su ostvarili potporu je bila oko 168 milijuna HRK, a spektar projekata je varirao od malih obiteljskih gospodarstava s ulaganjem od nekoliko desetaka tisuća kuna, do ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju obujma koji dopušta nastupanje na međunarodnim tržištima, vrijednosti od više desetaka milijuna kuna.

Programi poticanja zelenog poduzetništva

Na karti su označeni projekti (97) koji su korisnici potpora iz Programa za poticanje zelenog poduzetništva (PPZP) Projekta COAST. Ovaj program je razvijen i provodi se u suradnji s četiri dalmatinske županije i njihovim razvojnim agencijama. Kao partner banke u programu sudjeluju Splitska banka za Zadarsku, Splitsko-dalmatinsku i Dubravačko-neretvansku županiju te Jadranska banka za Šibensko-kninsku županiju.

Program poticanja zelenog poduzetništva – na prethodnoj karti su označeni projekti prema rednim brojevima iz tablice

Legenda za stupac tip projekta: A - pilot zeleni poduzetnički projekt; B - postojeći poduzetnik usmjeren zeleno; C - postojeći zeleni poduzetnik dodatno pomognut; D - zeleni poduzetnik početnik; E - indirektno mjere - stvaranje pretpostavki i povoljnijeg okruženja za zeleno poduzetništvo

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
1	Revitalizacija uzgoja ugrožene sorte vinove loze Zlatarice blatske na otoku Korčuli	Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Korčula; DNŽ	ZI	E	500.000	75.000	0	
2	Pilot projekt komercijalne proizvodnje brbavice Venus verrucosa	MARIBIC; Bistrina; DNŽ	DOO	A	410.000	120.000	0	
3	Zeleni otoci i važnost odgovornog postupanja kućanstava s otpadom	Komunalno Mljet; Mljet; DNŽ	DOO	E	280.000	20.000	0	
4	Tematski put prirodne baštine otoka Korčule	TZ Općine Vela Luka; Vela Luka; DNŽ	TZ	E	450.000	60.000	30.000	
5	Ekološki uzgoj autohtonog ljekovitog bilja u rubnim dijelovima terasastog vinograda vrhunskog Plavca malog	Obrt Vinifera; Ston Papratno-Ponikve; DNŽ	OBRT	B	9.000.000	90.000	40.000	
6	Ekološki uzgoj ugrožene autohtone riblje vrste Hama i tržišna promocija ekološki uzgojene ribe	Riba Mljet d.o.o.; Mljet; DNŽ	DOO	C	1.000.000	120.000	0	
7	Obnova i pomlađivanje maslinika pod ekološkim režimom uzgoja	OPG Vukas; Ston Papratno-Ponikve; DNŽ	OPG	C	1.800.000	75.000	40.000	60.000
8	Uređenje i opremanje gospodarskog objekta za skladištenje i čuvanje ekološki proizvedenog maslinovog ulja	OPG Dubravko Mlinarić; Ston; DNŽ	OPG	D	352.000	35.000	30.000	
9	Ekološki uzgoj matičnog stada autohtone pasmine Busa kao osnova za proizvod dodane vrijednosti i razvoj agroturizma	OPG Mrša; Dubrovačko primorje – Doli; DNŽ	OPG	B	350.000	70.000	20.000	
10	Osmišljavanje, trasiranje, opremanje te izrada tematskog zemljovida rekreativno-turističkih pješačkih staza na otoku Visu, prema HGSS sigurnosnim standardima	HGSS; Vis; SDŽ	UDR	E	430.000	130.000	0	
11	Utvrđivanje brojnosti i distribucije dupina na području Viškog arhipelaga, te davanje preporuka za očuvanje i održivo korištenje utvrđenih posebno značajnih područja	Plavi svijet-Institut za istraživanje i zaštitu mora; Vis; SDŽ	UDR	E	410.000	150.000	0	

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
12	Kraljevska riznica dalmatinskog aromatičnog cvijeća (ekološko pčelarstvo i proizvodnja eko meda)	OPG Ivica Dragan Elez; SDŽ; SDŽ	OPG	B	650.000	95.000	30.000	
13	Obogaćenje agro-turističke ponude na ekološkom OPG-u sadnjom tradicionalnog vinograda sa kolekcijom svih poznatih otočkih vinskih sorti i pokretanjem eko-povrtnjaka	ROKI 's; Vis; SDŽ	DOO	C	820.000	90.000	0	
14	Ekološki uzgoj i prerada voća (smokve) i povrća (rajčice) na otoku Visu	Obrt Brojne; Vis; SDŽ	OPG	B	1.100.000	75.000	30.000	
15	Etnobotanička analiza divljeg zelja i ekozemljopisni pregled rasprostranjenosti na otoku Zlarinu	Udruga Punta Arta; Zlarin; ŠKŽ	UDR	E	270.000	70.000	0	
16	Sokolarski centar: zaštita ptica grabljivica i eko-edukativni turizam temeljen na njima kao atrakciji	Sokolarski centar; Šibenik – Dubrava; ŠKŽ	UDR	C	430.000	120.000	0	
17	Revitalizacija autohtone sorte masline Krvavica	Grad Skradin; Skradin; ŠKŽ	LS	E	1.260.000	130.000	0	
18	Eksperimentalni uzgoj male kapice (Chlamys varia) u ušću rijeke Krke	Dušan Prelević; estuarij Krke; ŠKŽ	OBRT	A	450.000	90.000	25.000	
19	Razvoj agro-eko turizma na ekološkom obiteljskom gospodarstvu Podrug	OPG Podrug; Piramatovci – Skradin; ŠKŽ	OPG	B	1.250.000	100.000	50.000	
20	Uspostava najvećeg ekološkog maslinika u Dalmaciji	Obrt Frane Radnić; Bili Brig – NP Krka; ŠKŽ	OBRT	D	580.000	0	0	200.000
21	Eksperimentalni uzgoj Jakopske kapice u Novigradskom moru	Pecten; Novigrad; ZŽ	DOO	A	370.000	110.000	0	
22	Obnova i uređenje zadružnog maslinika kao oglednog eko-maslinika otoka Ugljana	PZ Drobница; Ugljan ZŽ	PZ	B	270.000	45.000	0	
23	Obogaćenje turističke ponude na području Starigrada-Paklenice kroz razvoj školjarske proizvodnje	PZ Paklenica; Starigrad-Paklenica; ZŽ	PZ	D	450.000	120.000	0	
24	Zaštita i održivo korištenje malih močvarnih staništa otoka Paga: Kolanjskog Blata - Blata Rogoza, Velog i Malog Blata	JUUZDP Zadarske županije; otok Pag; ZŽ	JU	E	420.000	120.000	0	
25	Uspostava pilot komercijalnog vivarijuma / uzgajališta autohtone kamenice i brbavice u uvali Stara Poveljana	Ostrea Dalmatia d.o.o.; Stara Poveljana – Pag; ZŽ	DOO	A	2.600.000	90.000	30.000	

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
26	Pilot projekt sljedivost porijekla maslinovog ulja kao osnova za proizvod dodane vrijednosti i razvoj ekoturizma	PZ Kantarača; Rava; ZŽ	PZ	A	350.000	55.000	0	
27	Podizanje ekološkog vinograda autohtonih sorti grk i plavac mali na južnim padinama otoka Korčule, te nadopuna postojeće turističke ponude OPG-a	OPG Frano Milina – Bire; Lumbarda; DNŽ	OPG	B	841.000	110.000	20.000	198.000
28	Ekološki uzgoj i proizvodnja smokava uz uspostavu turističke ponude i prodaje proizvoda na OPG-u	OPG Tomo Ostojić; Peračko Blato; DNŽ	OPG	B	345.000	90.000	0	
29	Ekološki uzgoj, proizvodnja i prodaja proizvoda od agruma s otoka Visa	Gorka naranča d.o.o.; Vis; SDŽ	DOO	B	1.230.000	80.000	0	
30	Pilot projekt ribolovnog turizma na manjem ribarskom brodu s malim ribolovnim alatima	Škrapac d.o.o.; Omiš; SDŽ	DOO	A	200.000	0	0	
31	Gradnja Eko-uljare i izgradnja tržišno prepoznatljive marke ekološkog maslinovog ulja sa šireg područja NP Krka	PZ Bili Brig; Skradin; ŠKŽ	PZ	D	2.600.000	120.000	0	200.000
32	Tehnološko i marketinško unaprjeđenje tradicijske proizvodnje proizvoda dodane vrijednosti iz izvornih dalmatinskih voćnih vrsta	OPG Paić; Skradin; ŠKŽ	OPG	C	370.000	65.000	0	
33	Pilot ekološka proizvodnja tradicionalnih vrsta ljekovitog i aromatskog bilja, voća i povrća na lokalitetu Baštica u Ravnim kotarima	Lavanda d.o.o.; Baštica – Islam Grčki; ZŽ	DOO	D	940.000	70.000	0	
34	Ekološki uzgoj matičnog stada autohtone pasmine Busa kao osnova za proizvod dodane vrijednosti i razvoj agroturizma	OPG Nikica Žampera; Žman – Dugi otok; ZŽ	OPG	C	390.000	80.000	10.000	
35	ADRIATIC SAILOR - Nautički internetski portal s integriranim informacijama o prirodnoj i kulturnoj baštini, ekološki svjesnom boravku na moru i ponudi proizvoda i usluga zelenog poduzetništva	ETNOtrend d.o.o.; Dalmacija	DOO	C	320.000	80.000	0	
36	Turistička valorizacija lokaliteta Guduća (u sklopu EU sufinanciranog projekta SIPA)	JUUZDP Šibenske županije; Guduća Skradin; ŠKŽ	Jl	E	932.000	150.000	0	
37	Stručna podloga za upravljanje lokalitetom uvale Sakarum na Dugom otoku (u sklopu EU sufinanciranog projekta SIPA)	JUUZDP Zadarske županije; Sakarun-Dugi Otok; ZŽ	Jl	E	457.000	73.000	0	

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
38	Pilot projekt ekološkog uzgoja tradicionalnih vrsta i sorti povrća i voća u Stonskom polju	OPG Pendo; Stonsko polje; DNŽ	OPG	D	205.000	35.000		
39	Tehnološko unapređenje ekološke proizvodnje tradicionalnih proizvoda dodane vrijednosti s otoka Lastova	PZ Prijatelji Lastova; Lastovo; DNŽ	PZ	B	450.000	65.000		
40	Očuvanje sorte vinove loze Palagružonka kroz revitalizaciju njene komercijalne proizvodnje	Obrt Cobo; Vis; SDŽ	OBRT	A	240.000	80.000		
41	Pilot ekološka staklenička proizvodnja povrća i sadnica	Bioplan d.o.o.; Plano Trogir; SDŽ	DOO	C	1.575.000	100.000		
42	Izgradnja falkuše, razvoj i marketing na njoj temeljene eko-turističke ponude	Obrt Vis Adventure; Komiža; SDŽ	OBRT	B	422.000	100.000		
43	Ekološki uzgoj autohtonih sorti vinove loze i maslina unutar prve Ekološke zone u Dalmaciji na lokalitetu Jadrtovac	San d.o.o.; Jadrtovac-Šibenik; ŠKŽ	DOO	D	3.300.000	80.000		400.000
44	Ekološki uzgoj autohtonih sorti vinove loze i maslina unutar prve Ekološke zone u Dalmaciji na lokalitetu Jadrtovac	Vinarium d.o.o.; Jadrtovac-Šibenik; ŠKŽ	DOO	D	26.000.000	0		200.000
45	Maslinik autohtone sorte Krvavica kao ogledni maslinik za Integrirano maslinarstvo	OPG Šilov; Rupe, Skradin; ŠKŽ	OPG	C	270.000	20.000		70.000
46	Ekološki uzgoj autohtonih sorti vinove loze i maslina unutar prve Ekološke zone u Dalmaciji na lokalitetu Jadrtovac	Vinoline d.o.o.; Jadrtovac-Šibenik; ŠKŽ	DOO	D	26.000.000	80.000		
47	Ekološki uzgoj, plasman i prodaja raznih tradicionalnih sorti povrća iz Ravni Kotara	OPG Jakoliš; Ravni Kotari; ZŽ	OPG	D	450.000	100.000	20.000	
48	Pokazni primjer ekološke poljoprivredne proizvodnje uspostave prvog agroturističkog obiteljskog domaćinstva na ovom području	OPG Mato Katičić; Dubrovačko primorje; DNŽ	OPG	D	370.000	45.000		155.000
49	Razvoj izletničko / edukacijskog ruralnog turizma područja Baćinskih jezera, DNŽ	Obrt Sedam Jezera; Baćinska jezera; DNŽ	OBRT	C	170.000	30.000		

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
50	Pokazni primjer ekološkog obiteljskog poljoprivrednog domaćinstva sa turističkom ponudom na otoku Lastovu	OPG Podanje; Lastovo; DNŽ	OPG	B	470.000	70.000		
51	Izgradnja mini uljare, sirane, sušare te eko-etno naselja na oglednom eko-gospodarstvu Biočina	Ture d.o.o.; Brač; SDŽ	DOO	C	1.500.000	80.000		
52	Uspostavljanje matičnog stada Busa i ekološka stočarska proizvodnja kao baza za proizvod više vrijednosti i eko-gastro turističku ponudu	Dalmacija eko projekt; Bukovica/ Vodice; ŠKŽ	PZ	D	1.100.000	65.000		200.000
53	Ekološko vinogradarstvo, ekološka proizvodnja vina i plasman na gospodarstvu Vrsaljko, u okviru ponude agroturizma u vinogorju Benkovac - Stankovci	Obrt Vina Vrsaljko; Nadin; ZŽ	OBRT	C	300.000	40.000		
54	Ekološko vinogradarstvo, ekološka proizvodnja vina i plasman na poljoprivrednom gospodarstvu Bačić, ponuda agroturizma u vinogorju Benkovac - Stankovci	OPG Bozo Bačić; Benkovac; ZŽ	OPG	C	550.000	40.000		
55	Ekološko vinogradarstvo, ekološka proizvodnja vina i plasman na poljoprivrednom gospodarstvu Škaulj, ponude agroturizma u vinogorju Benkovac - Stankovci	OPG Šime Škaulj; Nadin; ZŽ	OPG	C	1.850.000	40.000		750.000
56	Ekološko vinogradarstvo, ekološka proizvodnja vina i plasman na gospodarstvu Glavić, ponuda agroturizma u vinogorju Benkovac - Stankovci	Glavić d.o.o.; Nadin; ZŽ	DOO	C	250.000	40.000		
57	Ekološko vinogradarstvo, ekološka proizvodnja vina i plasman na zadrugnom gospodarstvu u Polaci, ponuda agroturizma u vinogorju Benkovac - Stankovci	Maslina i vino; Tinj, Polača; ZŽ	PZ	C	6.500.000	40.000		
58	Uspostava edukacijskog ekološkog matičnog voćnjaka i vinograda sa autohtonim sortama voća i vinove loze Zadarskog područja	Sveučilište u Zadru; Stara Baštica, Suhovare; ZŽ	ZI	E	220.000	60.000		
59	Revitalizacija sorti vinove loze Kurteloška i Viški crljenak uspostavom matičnog vinograda i testiranjem potencijala za proizvodnju visokokvalitetnog vina	Obrt Bakhus; Vis; SDŽ	OBRT	A	200.000	20.000		

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
60	INSULA ULTIMA – ISKUSTVO FALKUSE: obnova tradicionalne maritimne i agro kulture otoka Visa u funkciji razvoja jedinstvene ponude eko - turizma	OPG Pepe Joško Božanić; ; Komiža; SDŽ	OPG	D	330.000	65.000		
61	Ekološki uzgoj matičnog stada autohtone pasmine Busa kao osnova za proizvod dodane vrijednosti (sir od mlijeka Buše) i obogaćenje agroturističke ponude	OPG Andrija Ribičić; Šestanovac; SDŽ	OPG	B	380.000	60.000	10.000	
62	Proizvodnja ekološkog povrća i voća na otoku Braču	OPG Vesna Rožić; Brač; SDŽ	OPG	C	260.000	60.000		
63	Razvoj konjičkog turizma na otoku Visu	Tramontana; Vis; SDŽ	UDR	D	255.000	20.000		
64	Ekološki uzgoj i prerada voća na imanju OPG Babac u Vrsima	OPG Sandra Babac; Vrsi; ZŽ	OPG	B	1.528.000	20.000	40.000	90.000
65	Proizvodnja eko-kozmetike temeljena na ljekovitom i aromatskom bilju otoka Visa	Poje; Vis; SDŽ	OBRT	D	200.000	40.000		
66	Razvoj eko stočarstva i na prirodi temeljenog agro turizma u parku prirode Velebit	Knežević; Seline / PP Velebit; ZŽ	OPG	D	310.000	60.000		
67	Eko kamp Barbaroza	Seselja; PP Telašćica; ZŽ	OPG	D	120.000	30.000		
68	Razvoj ruralnog i na prirodi temeljenog turizma u parku prirode Velebit	Vrata Velebita; Ljubotić; PP Velebit; ZŽ	OPG	C	100.000	10.000		
69	Razvoj na prirodi temeljenog ruralnog turizma u parku prirode Zrmanja	Sepat; Kaštel Žegarski; ZŽ	OPG	B	180.000	20.000		
70	Proizvodnja organskog humusa uzgojem crvene kalifornijske gliste	Kuduz; Zemunik Donji; ZŽ	OPG	C	255.000	40.000		
71	Osmišljavanje, organizacija i marketing turističke ponude promatranja ptica u Dalmaciji	Val tours TA; Biograd; ZŽ	DOO	C	200.000	20.000		
72	Bracera Gospa od mora ekoedukacijski turizam na tradicionalnom jedrenjaku	Dupinov san; Dalmacija	UDR	C	1.450.000	25.000		

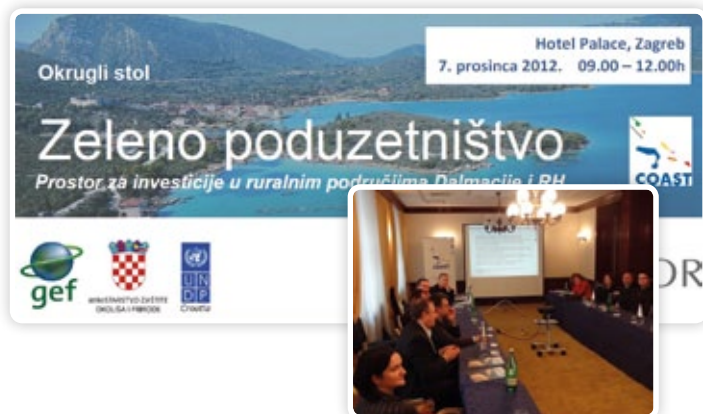
red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
73	Očuvanje autohtonih sorti smokava kroz uspostavu ekološkog nasada	Dobrić; K. Sućurac; SDŽ	OPG	D	300.000	15.000		
74	Proizvodnja organskog humusa uzgojem crvene kalifornijske gliste	Fabijanović; Brač; SDŽ	OPG	D	750.000	15.000		
75	Jačanje kapaciteta ribarske zadruge kroz izradu promotivne web stranice	Friška riba; SDŽ; SDŽ	PZ	E	140.000		10.000	
76	Ekološki uzgoj povrća na otvorenom i u plasteniku primjenom moderne mehanizacije	Želimir Lalić; Šibenik; ŠKŽ	OPG	B	520.000	30.000	10.000	
77	Ekološki uzgoj badema i ratarskih kultura i uvođenje vinograda u integriranu proizvodnju	Perić; Oklaj; ŠKŽ	OPG	B	2.350.000	50.000		200.000
78	Ekološka proizvodnja sira i ulaganje u opremu za pakiranje eko gnojiva stajnjaka	Validić; Oklaj; ŠKŽ	OPG	B	1.550.000	50.000		290.000
79	Jačanje kapaciteta Udruge ekoloških proizvođača Dalmacije	Dalmacija eko; Dalmacija	UDR	E	40.000	20.000		
80	Izgradnja mini eko sirane	Veda; Gračac; ZŽ	PZ	B	100.000		7.000	50.000
81	Održivi ribolovni turizam	Pedišić; Biograd; ZŽ	DOO	B	270.000			135.000
82	Uzgoj eko povrća	Štokov; Poličnik; ZŽ	OPG	D	135.000			67.500
83	Eko vinogradarstvo i vinarstvo	Zvonimir Bačić; Benkovac; ZŽ	OPG	C	300.000		4.000	150.000
84	Očuvanje tradicije života na selu kroz ruralni turizam	Jurećini dvori; Omiš; SDŽ	OPG	C	150.000			37.500
85	Podizanje ekološkog višegodišnjeg nasada autohtone višnje Maraske	Dalmaconsult; Šestanovac; SDŽ	DOO	C	7.000.000	150.000		135.000
86	Uzgoj ovaca autohtone sorte dalmatinska Pramenka	Željko Lovrić; Miljevci Drniš; ŠKŽ	OPG	C	150.000			40.000
87	Uspostava ekološkog maslinika na području Stona	Frano Mihlinić; Ston; DNŽ	OPG	D	1.000.000	25.000		
88	Tradicionalni agroturistički posjed s maslinikom	Jerolim Petković; Vela Luka; DNŽ	OPG	B	1.200.000	50.000		

red. br	kratki opis projekta	korisnik / lokacija / županija	pravni status	tip projekta	vrijednost projekta (kn)	darovnica (kn)	tehnička pomoć (kn)	kreditno jamstvo (kn)
89	Uspostava ekološkog vinograda autohtone sorte Plavac mali te ekološkog maslinika	Rizman; Komarno; DNŽ	DOO	B	30.000.000		20.000	
90	Ekološki maslinik	Robert Doko; Dolina Neretve; DNŽ	OPG	B	400.000	20.000		
91	Ekološki vinograd autohtone sorte Plavac mali	Denis B. Marusić; Pelješac; DNŽ	OPG	D	400.000		15.000	
92	Uspostava sustava navodnjavanja kišnicom u ekološkom masliniku	Diana Marović; Vela Luka; DNŽ	OPG	C	4.000.000		30.000	
93	Ekološki maslinik i ekološki uzgoj limuna i trešanja	Živko Palinić; Slivno; DNŽ	OPG	B	1.000.000		20.000	
94	Revitalizacija maslinika i novi nasadi autohtonih sorti vinove loze u ekološkom uzgoju	Ocinje market; Mljet; DNŽ	DOO	C	1.500.000		30.000	
95	Agroturistička ponuda na aktivnom poljoprivrednom gospodarstvu	Antunović; Pelješac; DNŽ	OPG	C	300.000		30.000	
96	Adrenalinski park u kanjonu Cetine	Malik; Omiš; SDŽ	DOO	A	1.800.000		30.000	200.000
97	Proširenje stada autohtone pasmine ovce pranenke	Mirko Mršić; Benkovac; ZŽ	OPG	C	1.000.000		10.000	200.000
					169.132.000	5.298.000	611.000	4.028.000

PRILOG 2

Neizravne mjere poticanja zelenog poduzetništva: primjeri iz COAST projekta

“Neizravne mjere poticanja zelenog poduzetništva uključuju aktivnosti na razini sektora, proizvođačkih skupina i konkretnog teritorija, kojima se malim poduzetnicima pomaže da udruživanjem i zajedničkim djelovanjem postanu konkurentniji na tržištu i zajedno razvijaju nove razvojne strategije za ruralne zajednice u kojima žive.

Informiranje s ciljem osvještavanja pravog potencijala koji leži u raznim oblicima malog zelenog poduzetništva u ruralnim područjima, prvi je korak u poticanju njegovog razvoja. Projektom COAST to se činilo usporedbom Dalmacije s regijama koje su EU predvodnice u održivom ruralnom razvoju te prezentacijom uspješnih pionira malog zelenog poduzetništva iz Dalmacije. Među brojne aktivnosti „osvještavanja stvarnog potencijala“ spadaju i dva okrugla stola organizirana u suradnji s HBOR-om, na kojima se o razvojnem potencijalu u sektorima malog zelenog poduzetništva, preprekama njegovom potpunijem iskorištenju, te mjerama za njihovo uklanjanje, diskutiralo s predstavnicima najznačajnijih banaka u RH.

Informiranje i edukacija ključne su mjere kako za pomoć jačanjem kapaciteta postojećim zelenim poduzetnicima, tako i za privlačenje i motiviranje potencijalnih novih zelenih poduzetnika. Projektom COAST održan je veliki broj različitih programa edukacije, s temama iz svih sektora (ponajviše vezano uz prakse ekološke poljoprivrede, autohtone sorte i pasmine, održive ribolovne prakse, kvalitetu u agroturizmu, te mogućnosti i preduvjete za kandidiranje za IPARD sredstva.

Tijekom cijelog trajanja projekta, također se u suradnji s Hrvatskim radijem Split realizirala emisija Od prirode do poljoprivrede – preko 100 emisija s raznim temama iz ekološke poljoprivrede, ali i drugim komplementarnim vrstama malog zelenog poduzetništva u ruralnoj Dalmaciji.

Informativno-edukativne aktivnosti mogu se učiniti učinkovitim kroz izradu i razvoj različitih pomoćnih materijala – od kratkih informativnih brošura, preko priručnika, do snimki predavanja stavljenih na web. Informativna brošura o održivom ribarstvu, priručnik za osmišljavanje i pokretanje ponude seoskog turizma, smjernice za održivo upravljanje plažama, snimljena predavanja o praksama ekološkog maslinarstva – primjeri su takvih materijala izrađenih i korištenih u aktivnostima COAST projekta.

Osvješčivanje posebnosti i vrijednosti baštine najizravnije doprinosi kako spremnosti za njeno očuvanje, tako i osmišljavanju inovativnih načina njenog održivog korištenja. Ekomuzeji su suvremeni organizacijski okvir i metoda kojim zajednica osvještuje, čuva i prezentira vlastitu baštinu. Koncept ekomuzeja promoviran je u okviru COAST projekta pokretanjem procesa uspostave Ekomuzeja Komiže. Jednom uspostavljen, Ekomuzej Komiže služiti će kao mjesto jačanja i čuvanja identiteta i osjećaja odgovornosti lokalne zajednice za vlastitu baštinu. Istovremeno ekomuzej je okvir za ukupnu ponudu malog zelenog poduzetništva na području Komiže, kojim se ta baština u suvremenom kontekstu interpretira i održivo koristi.

Na sličan način i projekt revitalizacije Parka Garagnin u Trogiru, osim stvaranja nove svjetski vrijedne turističke atrakcije u tom UNESCO-ovom gradu, doprinosi i osvješčivanju i edukaciji samih građana. Oni će park, koji je i izvorno osim estetske imao i istraživačku, pokaznu i edukativnu funkciju, koristiti i kao mjesto učenja o poljoprivrednoj baštini svoga kraja i suvremenim zelenim poljoprivrednim praksama: od ekološke poljoprivrede do permakulture.

Konačno, projektom dužobalne šetnice istočnom obalom kanala sv. Ante u Šibeniku se vrijedna prirodna (značajni krajobraz) i kulturna baština ovog područja valorizira i predstavlja građanima i posjetiteljima. Ovaj projekt je u kategoriji projekata turističke infrastrukture podržan sredstvima iz predpristupnih fondova EU i trenutno je u realizaciji. Projekti Ekomuzeja Komiža i Parka Garagnin u Trogiru su također pripremljeni za kandidiranje za financiranje iz EU fondova.

Suradnja i partnerstvo nužni su preduvjet za razvoj. U kontekstu ruralnog razvoja, to je posebno naglašeno, jer je najveći broj poduzetnika u ruralnim područjima nedovoljno velik za uspješno tržišno plasiranje svojih proizvoda. Posjetitelji ne dolaze na pojedinačno agroturističko gospodarstvo, nego u destinaciju. Kupci ne kupuju proizvode neprovjerene kvalitete, nego certificirane proizvode standardizirane kvalitete, „s imenom“.

Lokalne akcijske grupe (LAG) okvir su za razvoj suradnje i partnerstva, podržavan kroz LEADER mjeru EU Programa ruralnog razvoja. COAST projektom se podržala uspostava i razvoj četiri LAG-a na području Dalmacije.

Projektom se potaklo i pomoglo udruživanje ekoloških proizvođača Dalmacije u udrugu Dalmacija Eko, kao i slične udruge u drugim sektorima (Zadruga školjkara ŠKŽ; Ribarska zadruga Friška riba; Nacionalna koordinacija udruga u ruralnom turizmu).

U fazi pripreme Programa poticanja zelenog poduzetništva, s ciljem definiranja sektorskih razvojnih potencijala, ciljeva i prioriteta, izrađeno je devet akcijskih planova, uključujući plan razvoja ekološke poljoprivrede Dalmacije, plan očuvanja i održivog korištenja tradicijskih sorti i pasmina, planove za razvoj eko i ruralnog turizma u četiri mikrodestinacije u Dalmaciji, planove za razvoj školjkarstva u tri tradicionalna školjcarska područja u Dalmaciji. Svi planovi izrađeni su na participatorni način te uz uvažavanje posebnosti ne samo sektora nego i područja za koja su se izrađivali.

Standardizacija i kredibilan sustav certifikacije kvalitete ključni su za uspješno tržišno pozicioniranje. Posebno je to naglašeno u slučaju „zelenih“ proizvoda i usluga, gdje je njihovo kredibilno označavanje ključno za njihovo tržišno razlikovanje od u pravilu jeftinijih manje kvalitetnih i nezelenih inačica. COAST projekt je pomogao u uspostavi i pilotiranju dviju certifikacijskih shema kojima se podupire ozelenjavanje i kvaliteta u sektoru turizma: znak prijatelja okoliša za hotele i kampove; te označavanje posebne kvalitete agroturističke ponude.

Kvalitetno informiranje potrošača / turista ključno je i za promociju proizvoda i za osiguravanje ponašanja potrošača koje je svjesno i odgovorno prema prirodnoj i kulturnoj baštini na kojoj se proizvod temelji. Posebno je to tako u sektoru turizma, gdje su najatraktivnije turističke destinacije vrlo često upravo u područjima s vrijednom prirodnom i kulturnom baštinom. Vodič za ronjenje u Šibensko-kninskoj županiji, koji i kvalitetno predstavlja atraktivno podmorje, i upozorava na njegovu vrijednost, osjetljivost i pravila ponašanja neophodna za njegovo očuvanje – jedan je od primjera takvog informiranja, razvijen u sklopu projekta COAST.

Jedna od učinkovitih mjera u razvijanju tržišta za zelene proizvode i usluge, kojom se oni približavaju potencijalnim potrošačima, su i različiti promotivni sajmovi. Posebno je to značajno u trenutnoj fazi u kojoj su potencijalni potrošači nedovoljno upoznati sa svim prednostima takvih proizvoda i usluga. Projektom COAST redovno su organizirani promotivni sajmovi, na kojima su potrošači mogli nešto naučiti ali i kušati zelene delicije. Glavni promotor ovih i sličnih aktivnosti bio je Oliver Dragojević, UN-ov ambasador dobre volje za dalmatinsku obalu.

Razvijena tržišna infrastruktura nužan je preduvjet za uspješan plasman proizvoda na tržište. Jedna od inovacija u plasmanu poljoprivrednih proizvoda koja se u EU nastoji maksimalno iskoristiti, su tzv. kratki opskrbni lanci, odnosno uspostava tržišne infrastrukture za laki plasman lokalno proizvedenih prehrambenih proizvoda na lokalnom tržištu. COAST se projektom pomogla uspostava prodajnog mjesta za ekološke proizvode na Splitskoj glavnoj zelenoj tržnici. Druga osnovna metoda realizacije kratkih opskrbnih lanaca je izravna prodaja na gospodarstvu.

Za uspjeh nije dovoljan samo vrhunski proizvod. Potrebna je i učinkovita marketinška strategija, te vrijeme i resursi uloženi u njenu provedbu. Neizostavni dio uspješnog marketinga u današnjem „online“ svijetu je web oglašavanje. Projektom COAST pomoglo se razvoj web promocije i prodaje za veći broj malih zelenih poduzetnika.

Projekt COAST razvijen je uz potporu Programa Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP), u suradnji s Ministarstvom zaštite okoliša i prirode te drugim nadležnim ministarstvima, 4 dalmatinske županije te brojnim lokalnim udrugama, tvrtkama i pojedincima, a provodio se uz financijsku potporu Globalnog fonda za okoliš (GEF) na području Dalmacije od 2007. do 2013. godine.

